

De filosoof

Periodieke uitgave van de Faculteitsvereniging Utrechtse Filosofiestudenten voor het
Departement Wijsbegeerte Utrecht · Jaargang 9 · Nummer 49 · november 2010 ·
Email: de.filosoof@phil.uu.nl · Website: fuf.phil.uu.nl/de-filosoof

HET GOEDE

Abstract Paul van Tongeren
Interview veteraan
Recensie "Voetbalgek"

Inhoudsopgave

Voorwoord ▶ 3

Info

Nieuws van de medezeggenschap ▶ 4

Stelling

Bestaat objectief goed? ▶ 5

Opinie

Ingezonden Post ▶ 6

Opinie

Goed onderwijs: *werkgroepen* ▶ 9

Artikel

Deugdethiek en professionele ethiek ▶ 10

Abstract

De geschiedenis van de klassieke deugd-ethiek ▶ 12

Interview

Hoe blijf je mens ▶ 14

Essay

Optimisme, beter goed gejat dan slecht bedacht ▶ 16

Strip ▶ 18

Essay

Niemand goed? ▶ 19

Artikel

Het goede van kennis / kennis van het goede ▶ 20

Mijn Held

Gilles Peterson ▶ 22

Bureau Buitenland

Filosofie in Tübingen ▶ 23

Afstudeerrubriek

Afgestudeerd: en nu? ▶ 24

Studentenessay

Het verwarde debat over cultuur en identiteit ▶ 26

Klassieker

Ghost Dog: the way of the samurai ▶ 28

Recensie

Voetbalgek: geen daden, maar woorden ▶ 29

Column ▶ 30

Oproep ▶ 31

Colofon

Hoofdredactie:
Dascha Düring

Eindredactie:
Jort Blokpoel

Redactie:
Jort Blokpoel
Sebastiaan Broere
Martijn Engels
Rian Koreman
Suzanne Mannaart

Vormgeving:
Martijn Engels

De Filosoof nr. 49: oplage 500
Deadline nr. 50: jan. 2011
Kopij: de.filosoof@phil.uu.nl

De redactie behoudt zich het recht voor om artikelen te wijzigen of in te korten.

De Filosoof is een uitgave van de FUF & het Departement Wijsbegeerte UU, Heidelberglaan 8, 3584 CS Utrecht

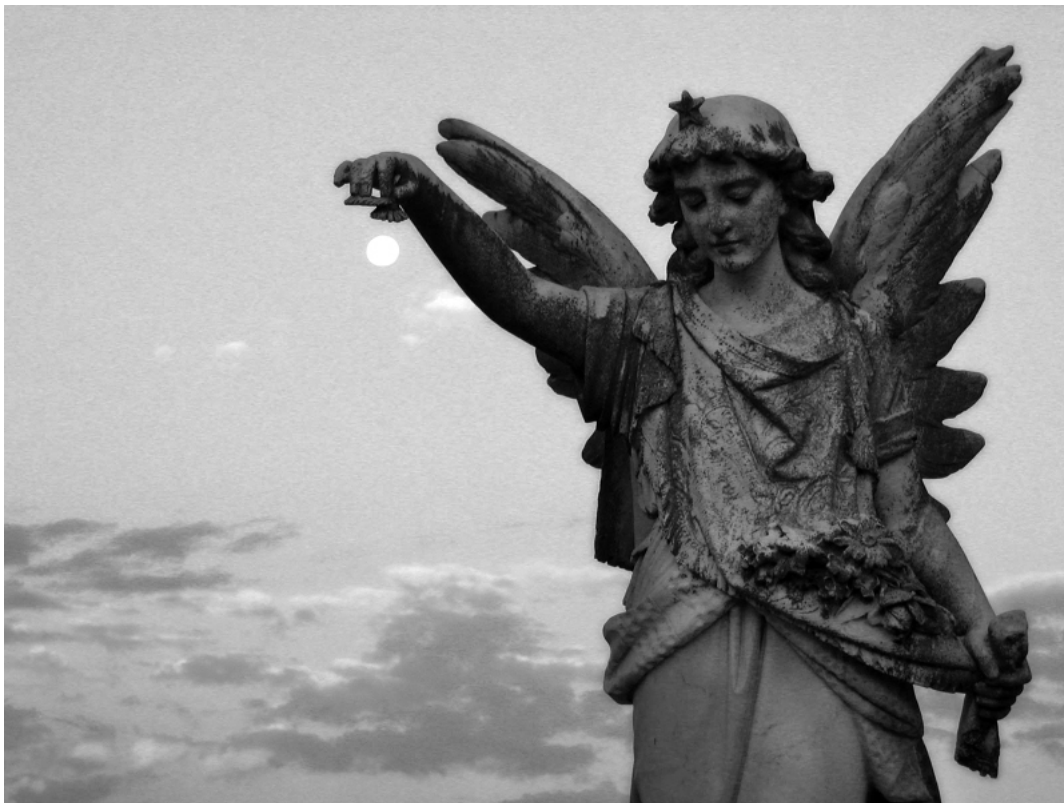
Goed is ingewikkeld

DASCHA DÜRING

Een tijdje geleden zei een medestudent dat hij, naar mate hij langer filosofie studeerde, steeds a-moreler werd. Destijds moest ik om de opmerking lachen, maar na zo'n editie reflecteren op het Goede moet ik eerlijk bekennen dat ik zijn punt wellicht onderschrijf. Voordat ik ging studeren (lang geleden in een ver, ver verleden, zo rond 2004), was ik al twaalf jaar overtuigd vegetariër en maatschappelijk erg geëngageerd; wat de mensen in Gaza wordt aangedaan vond ik bijvoorbeeld echt onbegrijpelijk verachtelijk. Nu heb ik al meermalen een garnaal gegeten zonder gewetenskwesies en ga ik ergens in de loop van het jaar studeren in Israël. (Over die garnaal trouwens: die vond ik vies dus ik blijf vegetariër, maar daar gaat het niet om.) Ik sluit niet uit dat mijn studie er iets mee te maken heeft; als je jaar in, jaar uit, geleerd wordt alles te bevragen komt het Goede er toch niet zo best vanaf... Goed is ingewikkeld. Aristoteles zei dat het goede doen afhankelijk is van de persoon in kwestie (i.e. diens capaciteiten) en de context dan

wel mogelijkheden. Een volkswijsheid vertelt dat waar er twee vechten, er ook twee schuld hebben. Een pastoor (zie verder in deze editie: interview met pastoor Janssen) zegt dat moraal niets met intelligentie te maken heeft. Nou, dan begrijp ik wel dat mensen in God geloven. Helaas delen alle perspectieven wel een idee van eigen verantwoordelijkheid; en hoppa, we zijn weer terug bij de mens als maat, toch geen buitenaardse eenheid die het allemaal begrijpelijk kan maken. So now what? We moeten het blijkbaar allemaal zelf doen. Ik wens jullie daar veel geluk bij! Als je nog tips & trics hebt, stuur ze maar in, bij deze is het besloten vanuit mijn persoonlijke universum dat je daarmee een goede daad verricht. A good day, and may the force be with you.

Postscriptum: roze zonnebrillen moeten niet te vaak worden opgezet, maar toch heel eventjes: de redactie heeft twee nieuwe leden, te weten Suzanne Mannaart en Rian Koreman. Het belooft een goede tijd te worden! Zo, bril weer af.

Nieuws van de medezeggenschap

Faculteitsraad:

Verhuizing naar de binnenstad

Als Filosofiestudent is het je ongetwijfeld niet ontgaan: er zijn grote verhuizingen gaande. Per februari 2011 is de hele faculteit Geesteswetenschappen gevestigd in de binnenstad. Dat betekent dat de departementen Wijsbegeerte en Religiewetenschappen en Theologie verhuizen van de Uithof naar de binnenstad. Religiewetenschappen en Theologie verhuist binnenkort al naar het Domplein en Wijsbegeerte en KI verhuizen na de kerstvakantie naar Janskerkhof. Daarnaast wordt er nog meer gecentraliseerd: de onderwijssecretariaten worden samengevoegd, zodat LAS en Wijsbegeerte een studieadviseur delen.

Volgend jaar meer college

Op dit moment is de pilot al gestart onder alle eerstejaars, maar vanaf volgend jaar geldt het voor alle vakken: meer college per vak. Een heel vak met maar één hoorcollege per week is vanaf volgend jaar als het goed is verleden tijd. Het wordt voor opleidingen verplicht om ten minste zes contacturen per vak aan te bieden. Daarnaast worden ze verplicht al hun docenten in te zetten in het bacheloronderwijs en mogen de werkgroepen een grootte hebben van maximaal 25 studenten. Deze verandering is onderdeel van het zogenaamde study/teaching load-plan van decaan Wiljan van den Akker, afgekeken van Amerikaanse universiteiten. Het zorgt er o.a. voor dat de docerlast voor onderzoekers beter verdeeld wordt en dat alle docenten lesgeven, ook hoogleraren. Voor Wijsbegeerte zal dit echter weinig veranderingen met zich meebrengen, het departement werkt al grotendeels met een gelijksoortig systeem en staat zelfs model voor de andere departementen.

Andere agendaonderwerpen

Andere onderwerpen die wij dit jaar zullen bespreken zijn de UB Binnenstad, arbeidsmarktoriëntatie, internationalisering en de ICT-voorzieningen. Opmerkingen, vragen en tips zijn welkom op studentengeleding.gw@uu.nl. Alle vergaderingen zijn openbaar en als je geïnteresseerd bent kun je alle stukken en notulen vinden op www.uu.nl/gw/eenbeterefaculteit.

Hieke van der Voort, vice-voorzitter FR

Overleggroep Wijsbegeerte

Aan mij de eer om jullie bij te praten over wat er de afgelopen weken binnen de OG gespeeld heeft. De verhuizing van het departement zorgt voor vele nieuwe ontwikkelingen, het departement gaat er bijvoorbeeld sterk op achteruit qua vierkante meters. Verder zijn er ook positieve mededelingen: in overleg met de FUF is er een nieuw boekencontract ondertekend met boekenwinkel de Rooie Rat. Vanaf blok 3 kan de studievereniging daarom weer goedkoop boeken leveren, voor blok 2, echter, moeten studenten deze boeken nog zelf verzorgen. In aanloop naar blok 2 zal er daarom een mail verstuurd worden waarin de beste alternatieven voor de aanschaf van je boeken worden getipt. Tenslotte ligt er, n.a.v. het advies van de visitatiecommissie van vorig jaar, een voorstel om het curriculum te veranderen. Zo is het mogelijk dat nieuwe eerstejaars te maken krijgen met een nieuwe verplichte cursus in de bachelor.

Clint Verdonshot, studentlid OG

Bestaat objectief goed?

Daan Stolzenbach - eerstejaarsstudent

Bestaat er zoiets als objectief Goed? Nou laat ik zeggen, dat donderdag jongstleden onze docent Wijsgerige Ethiek (Micha Werner) ons als eerstejaars voor de vraag stelde wat Hume bedoeld kan hebben met de volgende zin uit 'A treatise of human nature' (2.3.3, alinea 6): "*Tis as little contrary to reason to prefer even my own acknowledged lesser good to my greater, and have a more ardent affection for the former than the latter.*" - *Is dat niet raar?*", is ons gevraagd. Bij nadere beschouwing bleek dat uiteraard een goede vraag te zijn. Wat zegt Hume nou eigenlijk? Een mooie vraag om ons eerstejaars talent eens in te zetten.

'Tis as little contrary to reason to prefer...' Een preferentie komt volgens Hume voort uit de hartstochten, zo hebben wij mogen lezen. Waar hebben die hartstochten dan een voorkeur voor? Het schijnt voor de ratio te bevatten te zijn dat wij een voorkeur kunnen hebben voor een goed dat kleiner is dan een ander goed. Wij onderkennen zelfs dat dit goed kleiner is dan het andere goed. Maar wie of wat onderkent dit dan? Toch niet de rede zeker, welke een dergelijk onderscheid volgens Hume niet kan maken. Dan toch de hartstochten? Maar hoe kunnen die dan het door henzelf benoemde kleine boven het grote prefereren?

Laat ik dan maar aannemen dat er volgens Hume inderdaad zoiets is als een objectief goed, dat lekker met de rede te kennen is. Ik betwijfel of hij het met mij eens geweest zou zijn, maar ik heb bij lange na niet al zijn werk gelezen dus een mens kan blijven hopen en ondertussen kan ik dit probleem naast mij neerleggen en heb ik u allen hopelijk weten te vermaken met de problemen van een eerstejaars.

Suzanne Mannaart - tweedejaarsstudent

Het Goede is een waarde-oordeel, die aanspraak maakt op universele (on)geldigheid wat betreft handelingen. Aangezien ze als universeel geldig niet kunnen afhangen van toevallige omstandigheden of voorkeuren, moet er een andere, objectieve maatstaf bestaan. Naar mijn idee bestaat die niet. Het Goede kan niet anders dan een menselijk begrip zijn, in zoverre ze door de geschiedenis is gevormd en is voorzien van verschillende inhoud. Daarom kent het Goede geen objectieve kern die te allen tijde hetzelfde is gebleven.

Micha Werner - Docent Wijsbegeerte

Dat hangt ervan af wat "objectief" en "goed" betekent. Als "objectief goed" betekent: goed onafhankelijk van de perspectief van beoordelende wezens überhaupt, dan is de vraag zinloos. We kunnen niets zeggen over kwaliteiten van een "Ding an sich". Als "objectief" betekend "intersubjectief te erkennen als...", dan bestaat er een heleboel wat objectief goed is. Een stoel is, in een bepaalde opzicht, objectief instrumenteel goed als je er goed op kan zitten. Kunnen ook niet-instrumentele vormen van "goed" objectief zijn? Sommige niet, anderen wel (onder meer een bepaalde vorm van morele goedheid).

Ingezonden Post

'Kankerlijers'

Regelmatig lees ik *De Filosoof* en dat met veel plezier. Ik houd ervan dat in dit blad met een soms wat sceptische houding alles bevraagd en gezegd mag worden. Dat vind ik überhaupt een van de fantastische dingen van ons vak. Eerlijkheid gebiedt mij echter te zeggen dat ik de afgelopen keer, in het nummer over politiek, gestruikeld ben over het voorwoord. Daarin zegt Dascha Düring: "uit een discussie onder de redactie blijkt zij (de politiek; RP) uiteindelijk te reduceren tot een grote verzameling kankerlijers." Ik wil graag kort uitleggen waarom ik hier moeite mee heb.

Ten eerste, ik kan me niet voorstellen dat de redactie werkelijk vindt dat Nederlandse politici of politici in het algemeen een stelletje 'kankerlijers' zijn. *Fair enough*, in Den Haag zitten vast wel een paar politici, dat een flink deel van de dag met dubieuze motieven uit hun neus eten. Maar het is wel wat kort door de bocht – om niet te zeggen kortzichtig – om alle politici over één kam te scheren: we weten allemaal dat er evengoed veel politici in Den Haag zijn die dag en nacht keihard werken, soms zelfs hun vakantie ervoor opzeggen, om ons welzijn te waarborgen. Daar is ons filosofenbestaan een Luilekkerland bij. Ik vind het persoonlijk ongepast om deze groep mensen zo te karakteriseren en daarmee weg te zetten. Maar wat beoogt de redactie (of Dascha) dan met deze uitspraak? Daar ben ik toch wel benieuwd naar.

Ten tweede, ik vind het woord 'kankerlijers' grof en kwetsend. Mijn eigen broer lijdt vanaf zijn geboorte aan hersenkanker en ik weet uit eigen ervaring wat voor impact dat kan hebben op familie en vrienden. Iedereen weet dat er in Nederland jaarlijks duizenden mensen aan kanker overlijden en dat er nog veel meer mensen zijn die met groot verdriet achterblijven. Het doet me altijd pijn als mensen uitdrukkingen als 'hou 's op met kankeren', 'kankerjood', 'kankerlijers' of 'krijg de kanker' gebruiken. Er zijn veel Nederlanders die dezelfde ervaring hebben, zoals blijkt uit het initiatief *Kanker Verziekt Je Taal* (www.kankerverziektjetaal.nl), dat beoogt dat we in Nederland dit soort uitdrukkingen niet meer gebruiken.

Natuurlijk – en dit heeft Dascha me ook gezegd – gebruiken de meeste mensen dit soort termen helemaal niet om iets over kanker of kankerpatiënten te zeggen. Gelukkig niet! Maar je hoeft ook geen etymoloog te zijn om te weten waar dit soort termen van afgeleid zijn. En ik vind het pijnlijk om door zulke uitdrukkingen telkens aan deze afschuwelijke ziekte

en haar gevolgen herinnerd te worden. Ik begrijp ook niet zo goed wat het gebruik van een woord als 'kankerlijer' toevoegt, wat zeg je daarmee nou over iemand? Ik denk dat de Nederlandse taal rijk genoeg in om je mening op een minstens zo informatieve en ludieke manier uit te drukken, zonder kwetsend te worden. Een paar suggesties: 'loebas', 'sukkel', 'raker', 'minkukel', 'tafelschuimer', 'druiloor', 'misbaksel', 'raddraaier', 'snoodaard', 'knurft', 'vlegel', 'belhamel', 'doerak', 'schobbejak', 'uilskuiken', 'onverlaat', 'ploert', 'profiteur', 'schavuit', 'booswicht', 'schelm'.

Dit stukje is wat aan de kritische kant en dus passend voor *De Filosoof*. Het is uiteraard niet mijn bedoeling om daarmee het schrijven van Dascha of de mening van de redactie af te kraken. Ik waardeer het enorm dat in *De Filosoof* alles gezegd kan worden. En dat moet volgens mij ook vooral zo blijven. Maar ik wil de redactie wel vragen om dat zo te doen dat de waarheid recht gedaan wordt en dat mensen niet onnodig gekwetst worden. Ik denk dat dit *De Filosoof* ten goede zal komen.

Rik Peels

Facebook Philosophy

Friend 1: October Sunday morning. Allowed to sleep in. Woke up to the sight of a sunny day and the sound of Van Morrison. Perfection exists.

Far away friend: Sounds good. Enjoy it.

Friend 1's wife: It was a beautiful day.

Friend 2: If perfection exists, what is it?

Friend 1: It's the moment when all falls into place and everything is as it should be. This, by definition, means that perfection is an ephemeral phenomenon. Sunshine and Van Morrison on an October morning after a good sleep. Need I say more?

Friend 2: But a moment has its end. So the end of the state of perfection is given. Now there is at least one more perfect state, this is the endless state of perfection. Meaning that a moment of perfection is no perfection at all.

Friend 1: As a moment, it still is... I guess the eternal state of perfection, which we are not given to enjoy in this life, is what religions call heaven or Walhalla. Perfection here is that moment in combination with a lack of awareness that it will end. How's that?

Friend 2: But is perfection in need of a LACK still perfect? How about this: since perfection needs endlessness and endlessness is the absence of time, perfection can never exist in our world.

So what we call perfection is like an aim for the archer that disappears the moment you hit it. Suppose that this is true, what happened Sunday morning?

Friend 1: Perfection is not the same as completeness. Complete honesty, for instance, is cruel and in many ways contrary to considerate behaviour. So I have no problem defining perfection as the moment when everything is so absolutely right that it makes you forget there are moments before and after. Blissful lack of awareness, indeed. Like an endorphin induced runners high. Or that moment I had in the summer in Amsterdam on a canal boat, when I completely lost myself in the city, the sun, the water (until someone started talking to me again). A lack of awareness is a precondition for perfection rather than a hindrance.

Friend 2: Here a language game with completeness and complete is going on. Complete honesty is categorical, absolute, as opposed to hypothetical and relative. The question could be whether incompleteness could be perfection? Completeness as meaning wholeness, that is. One more question: to what refers "everything is right"? Right in what respect? Is there a natural law in according to

Yeah, philosophy is a funny business

Friend 1: Incompleteness as such cannot be perfection, but this does not mean that perfection depends on completeness... Who's playing language games? Heheh. Obviously, "everything is right" is a purely subjective experience. Some people hate Van Morrison, though I cannot understand why. Some people even hate sunshine... So a sense of perfection is a personal emotion.

Friend 2: So, something incomplete can be perfect? And perfection is a subjective experience? Funny....

Friend 1: Glad you learned something... Heheh.

Friend 2: Learned that for you perfection is just a temporary subjective experience :-)

Friend 1: "just"??? It's peeking into heaven, no less... :)

Now, who says philosophers don't have friends?

Ron van 't Land

Enkele tekortkomingen

Sinds begin September begonnen met een nieuwe studie: Wijsbegeerte. Nieuw is eigenlijk niet het goede woord, na tien jaar werken is een radicale omslag van je zijn en doen een betere omschrijving. Want wil je ondervinden hoe lui je bent geworden, ga dan vooral terug naar de schoolbanken. Een prima reality check.

Vooraf in de geestelijke zin; mijn hersens zijn al die input van nieuwe informatie echt niet meer gewend. Idealiter zie ik het brein als een pulserende, vochtige spons. Maar volgens mij is deze spons nu

goed uitgedroogd en haar functie lang vergeten. Plots wordt er dan een plens water overheen gegoten, met als resultaat dat mijn hoofd nog net niet ontploft (al voelt dat soms wel zo).

Jammer genoeg is dit niet mijn enige tekortkoming, luisteren ben ik altijd al slecht in geweest. Tijdens Wiskunde hoorde ik vroeger de woorden wel, maar de samenhang ontging me compleet. Of soms hoorde ik de woorden eigenlijk ook niet, dan waren mijn gedachten naar fijnere oorden afgedwaald. Dan moest ik achteraf weer met behulp van het boek en sommen het mezelf uitleggen, wat me gelukkig beter afging. Voordeel hiervan was dat het begrip dan ook echt vanuit jezelf kwam en alom was. Dagdromen heb ik nu minder last van omdat ik vanuit een diepe overtuiging, uit vrije wil, wijsbegeerte studeer. Dat maakt toch echt het verschil met de middelbare school, waar ik mezelf voornamelijk tekenen geleerd heb.

Dat wil niet zeggen dat mijn gedachten niet meer vatbaar zijn voor een fijne afdwaling tijdens het studeren, een zijweg naar een mooi inzicht sla ik graag in. Tijdens het bestuderen van mijn eerste filosofische tekst, gaf de klok aan dat ik al twee uur een bladzijde aan het lezen was, of in ieder geval in het luchtledige zat te staren. Gelukkig kan ik dat onderhand ook wat sneller als het nodig is, maar afdwalen blijft een mooie bezigheid. Hoe het brein met behulp van een miniem verband van het ene onderwerp naar het andere onderwerp kan springen, daar nog wat bijzaken bij betreft; het op een hoop gooit en vervolgens met wat logica tot een nieuw inzicht komt, wonderlijk. Zelfs al lijkt het inzicht de volgende dag vaak al een stuk minder geniaal.

Praten is ook niet mijn sterkste kant. Je zou onderhand kunnen denken dat ik doofstom of autistisch moet ben, maar dat valt gelukkig best mee (voor zover mijn zelfinzicht een beetje oprecht is tegen me). Mijn vermogen tot logisch redeneren camoufleert mijn belabberde verbale eigenschappen iets. Ook al zoek ik een half uur naar dat ene woord, of struikel over een belachelijk simpele uitspraak, door mijn redeneringsvermogen is het eindresultaat toch nog enigszins een logisch geheel. Zeg maar iets wat op praten lijkt. Een leuk proefje voor thuis is trouwens om gewoon door te ratelen, zonder bewust na te denken bij de onzin die je uitspreekt. Dan stromen de woorden uit je mond als ware je de snelste spreker van het land. En verbaazingwekkend genoeg komen er dan best aardige dingen uit je mond. Een stroom van kale waarnemingen, zonder dat je verstand de boel tergend vertraagd, met soms misschien zelfs een intelligent stukje onderbewustzijn erdoorheen gemengd.

Succes met de rest van het begin mensen. En goed nat houden die spons.

Guido Bik

Terra Incognita: het bestaat!

Medestudenten, denk niet dat u de wereld van de filosofie kent! Er is juist het bericht gekomen van onze verkenners dat zij op een nieuw, onontgonnen land zijn gestoten - een land ver van hier. Het bevindt zich in de westelijke windstreek ten opzichte van onze exclave Utrecht. Om er te komen moet u uitvaren vanaf de Europese kust, net als Columbus eeuwen voor u toen hij zijn kortere route naar de Oost probeerde te vinden. Eerst zult u langs het Angelsaksische eiland komen en na enkele maanden aanbelanden in het Amerikaanse wonderland. U moet vervolgens dit continent in het geheel oversteken - van Oost- tot Westkust. Vergeet u hier niet om na elke vierkante mijl de grond te kussen en met de pelgrimsstok in de hand een bezoek te brengen aan Princeton University. Hier vond vorige eeuw immers het Grote Wonder plaats: er werd tijdens een filosofische kerkdienst voor de ogen van velen een mens gereduceerd tot een stel chemische reacties! Als u na dit intermezzo gestadig doorloopt zal het na het passeren van de Tuin der Hesperiden niet lang meer duren voordat de Stille Oceaan zich voor u uitstrekt. Gaat u hier wederom scheep tot u weer aan wal stapt in het land der Mandarijnen. De laatste hindernis vormt nu nog het doortrekken van dit uitgestrekte niemandsland vol hocuspocus, boeddhisme en duisternis. Het zal een grimmige tocht zijn, maar als u dan eenmaal aan de top van de laatste bergketen door een duizeling als magie in de eindeloze diepte gezogen wordt, weet dan dat het aan uw voeten ligt! Juist! Voor uw ogen! daar ligt het! Het Continent! Het land van de Duitser en de Fransman, waar de mythes ons over vertellen. Jan Vorstenbosch zal volgende periode in zijn vak Continentale Ethiek verslag uitbrengen. Niemand weet of het wat is. Maar weet dit: het bestaat!

Johan ten Vlackte

De strijd om te conformeren.

Vrijwel elke ochtend niet natuurlijk opstaan. Gewekt voordat het lichaam dat nodig acht. Vrijwel elke avond gaan slapen voor of na het moment dat het lichaam dit verlangt. Tijd misbruikt als universele indeling van de dag, een indeling om elke unieke ervaring van het verstrijken van de tijd te kunnen staven. Rede gebruikt als middel om de abstracte wereld in stand te houden, nadat deze met dezelfde middelen geschapen is. Rede gebruikt als collectief middel om de persoonlijke rede in het gareel te houden. De rede die zichzelf onverbiddelijk overbodig maakt als zij alles, inclusief zichzelf, bevraagt en de hoge standaarden van bewijs verlangt die zij zichzelf in de wetenschap heeft opgelegd. Is er überhaupt noodzakelijk iets waar? Hoe kan de rede een antwoord op deze vraag verwachten als er in eerste instantie geen eensgezindheid is over wat de vraag betekent? De vraag wordt zelf bevraagd zon-

der een bevredigend antwoord op te leveren. Wat is er in dit uiterst discursieve bestaan van de mens dat zo waardevol is? Zo waardevol dat een mens niet eens over *zichzelf* mag beschikken? Geld en macht, kennis? Zijn dit niet slechts middelen om het zintuiglijke bestaan van de mens op een zo gevoelsdood mogelijke manier voorbij te laten varen? De strijd om te conformeren met dat wat de mens de moeite waard acht om aan te conformeren. De strijd voor bevestiging.

De wekker gaat. De tijd conform de mens, tijd om op te staan. De tijd bevestigd door het collectief. De grootste strijd bestaat in het overtuigd raken van conformeren en bevestiging. Wat zou een wereld zijn waar conformeren en bevestiging schitteren door afwezigheid? Elke ochtend wordt gevoed door de hoop op een oprechte wil om te conformeren. Een oprechte wil gevoed door een onomstotelijke onderbouwing van dat wat de mens belangrijk acht. Elke ochtend op zoek naar de plek van bevestiging. Elke avond gaat het licht uit zonder een winnaar. Elke avond is er de hoop dat morgen de strijd gestreden is. Tot die tijd begint de strijd om te conformeren elke dag bij het ontwaken uit de slaap. Opnieuw.

Guido Millenaar

Goed onderwijs: werkgroepen

BOB COENRAATS

W e mogen ons gezegend voelen met de kwaliteit van het onderwijs aan ons departement. De docenten zijn enthousiasmerend, de colleges van bijzonder goede kwaliteit en de individuele studiemogelijkheden zijn enorm. Dat het goed gaat met ons onderwijs blijkt ook wel uit de waardering van de *elsevier* en het feit dat ons onderwijsmodel, met werkgroepen gegeven door student-assistenten, als voorbeeld dient voor andere opleidingen in de faculteit.

Toch wil ik een ieder vragen stil te staan bij de rol die werkgroepen momenteel hebben in ons onderwijs en welke ze mogelijk zouden kunnen vervullen. In de hoorcolleges wordt op hoog niveau uitleg gegeven over de filosofie en zijn context. Daar doet de student zijn kennis van de filosofie op. In de werkgroepen echter, staat de filosofische ontwikkeling van de student centraal: leren lezen, denken, discussiëren, argumenteren, schrijven en presenteren. Momenteel schort het daar nog aan: er is een gebrek aan actief onderwijs waarin deze vaardigheden aangeleerd worden. Veel werkgroepen krijgen meer de vorm van een mini-hoorcollege dan van een werkgroep. Daarom vraag ik iedereen zich aan te sluiten bij dit pleidooi voor een verdere verbetering van ons onderwijs.

Op dit moment zijn de werkgroepen veel te groot. Dat uit zich al in de lokalen; deze zijn veel te klein. Op de bordjes staat braaf 'Maximaal 20 personen', maar op de lijst van de assistent staan er vaak al bijna 30. De eerste bijeenkomsten van een blok zijn daardoor voor een aantal studenten te beleven vanuit de vensterbank. Na een aantal bijeenkomsten past het vrijwel altijd, maar om dit nu als bevestiging van goed lokaalbeleid te zien, gaat mij te ver. Het is namelijk niet ondenkbaar dat het uitvalpercentage juist opgedreven wordt door dit beleid.

Maar de lokalen zijn niet het grootste probleem. Dat is namelijk het feit dat de huidige omvang van de groepen het onmogelijk maakt een werkvorm te hanteren waarin studenten ook daadwerkelijk vaardigheden aan kunnen leren. Het blijkt namelijk dat wanneer de groep in grootte toeneemt, de kwaliteit van de voorbereiding van de meeste studenten afneemt. Maar niet alleen de voorbereiding, ook de kwaliteit van bijvoorbeeld de discussies laat te wensen over bij het huidige formaat van de groepen. Meer dan eens komt het voor dat discussies een podium worden voor de luidruchtige student in plaats van een platform van inhoudelijke discussie. De stillere (vaak inhoudelijk zeer sterke) student komt te weinig aan bod. En de assistent kan vaak niets anders dan het woord over nemen omdat in een grote groep corrigerend gedrag van anderen uitblijft, met als gevolg dat de werkgroep vaak verandert in een mini-hoorcollege.

Daarnaast is het voor student-assistenten zelfs met kleine groepen al lastig om een goede werkvorm te vinden waarin de bovengenoemde filosofische vaardigheden ook daadwer-

kelijk getraind kunnen worden. De enige scholing die de assistent heeft, is zijn eigen ervaring als student in een werkgroep. Assistenten zullen zelf het wiel moeten uitvinden en zonder onderlegging in didactiek zal er op dit punt structureel een zwakte blijven bestaan. Bedenk eens hoeveel meer we uit de werkgroepen we kunnen halen, als assistenten al bij aanvang van hun werk wat training hebben genoten. Laat staan wanneer ze structureel didactische vaardigheden zouden kunnen opdoen!

We kunnen dit structureel verbeteren. Dit moet met zijn allen. Vandaar dat ik iedereen vraag om zich hier bij aan te sluiten en zijn eigen verantwoordelijkheid te nemen:

Voor de studenten: Je kunt veel leren van ouderejaars die helpen met het begrijpen van de moeilijke stof en artikelen. Natuurlijk willen jullie liever achterover zitten en luisteren naar wat een *docent* te vertellen heeft. Maar een *assistent* is geen *docent*, ook al lijkt het alsof men daar wel vanuit gaat! Neem dus je eigen onderwijs in de hand en eis kleinere groepen waarin jullie ook echt aan het *werk* kunnen met de stof, die je uiteraard van te voren goed hebt voorbereid. Zo kun je ook echt ondersteund worden in het ontwikkelen van filosofische vaardigheden.

En voor mijn mede assistenten: vraag om kleinere groepen studenten en een duidelijke taakomschrijving en de ondersteuning van het departement die gepast is bij de taken die je gaat uitvoeren: het geven van *werkgroepen*. Laat je niet door de omstandigheden dwingen de *docent* te spelen terwijl je daar niet tot opgeleid bent! Natuurlijk is het makkelijker om met grotere groepen studenten in te kleine zalen als assistent de boventoon te voeren in de lessen, maar daarmee overschat je je eigen capaciteiten. Colleges geven is voor de *docenten*, wij zijn er om de studenten te *begeleiden* in het ontwikkelen van hun vaardigheden en kennis, niet om ze te *onderwijzen*.

En voor het bestuur: neem de werkgroepen nog serieuzer in het onderwijsprogramma. Ze zijn een vitaal onderdeel in de ontwikkeling van je studenten, maar een grote groep studenten valt momenteel buiten de boot. De groepen zullen kleiner moeten om de vensterbankzitters niet te verliezen en actieve werkvormen mogelijk te maken. De assistenten moeten beter geïnstrueerd en opgeleid worden – zij zijn de belangrijkste factor in het werkgroeponderwijs en de docenten hebben er het minste controle op. Organiseer trainingen voor nieuwe assistenten en actievere begeleiding vanuit het departement voor alle assistenten zodat de mensen die voor de klas staan ook leren welke mogelijkheden er zijn voor activerende en begeleidende werkvormen. Pas dan kunnen de werkgroepen ook weer echt *werkgroepen* worden – onderwijs waar studenten recht op hebben en het departement trots op kan zijn. Dan kunnen we ook met betrekking tot de kwaliteit van de werkgroepen een voorbeeld blijven voor andere opleidingen.

Deugdethiek en professionele ethiek

MARCEL BECKER

Lange tijd domineerden in de (professionele) ethiek-handboeken plichtsethiek en utilisme, die als uitersten tegenover elkaar stonden. Een verantwoorde ethische beslissing zou vanuit de ene of de andere theorie zijn te funderen. In de laatste twee decennia van de twintigste eeuw is de deugdethiek opgekomen, die een andere invalshoek presenteert: vanuit de vraag 'hoe moet ik leven' richt zij zich op de karaktereigenschappen van de mens. In deze bijdrage werk ik allereerst uit dat het leidde tot een verbreding van de ethische discussie, waarna ik kort aangeef hoe men in de beroepsethiek met de deugdethiek aan de slag kan gaan.

Verbreding en verdieping

De deugdethiek leidt in meerdere opzichten tot een verbreding van het ethisch debat. Niet de handeling maar de houding van waaruit die handeling is verricht staat centraal. Een goede houding bestaat eruit, dat de emoties zijn gevormd ('gecultiveerd'). Praktische verstandigheid en gevormde emoties gaan daarbij harmonieus samen. In dit beeld van geslaagd mens-zijn overstijgt de deugdethiek de dichotomie emotie-rationaliteit. De nadruk op de houding behelst ook een fundamentele insteek, want de houding bepaalt onze handeling en onze waarneming. Omdat de goede houding zich in de loop van de tijd ontwikkelt, zet de deugdethiek ook 'morele vorming' op de agenda. Waarbij natuurlijk de invloed van de omgeving mede bepalend is. Van Aristoteles, de grondlegger van de deugdethiek, is de uitspraak dat de mens van nature een politiek (sociaal) dier is.

Theoretisch kader

Een deugdeethische beroepsethiek stelt de contextuele inbedding van moraliteit centraal. Onze (post-)moderne samenleving kent verschillende circuits met aparte waardenstelsels. Binnen elk van deze circuits bestaat een zekere consensus over de te realiseren goederen. Er zijn volgens A. MacIntyre¹ in zijn standaardwerk *After Virtue* binnen ieder circuit twee soorten goederen te onderscheiden: 'interne' en 'externe' goederen. De eerstgenoemde groep ervaren mensen als intrinsiek zinvol, en daarmee als invulling van 'goed leven en goed handelen'. Zij realiseren deze

goederen in het handelen. 'Goed voetballen', 'goed schaken', 'goed schilderen', 'goed besturen' en 'goed musiceren' zijn voorbeelden van interne goederen. Deze zijn slechts te verwerven door deel te nemen aan die echelons van de samenleving waarin ze worden gepraktiseerd, en zich te richten naar de daarin heersen criteria (standards of excellence).¹ Iemand die niet voetbalt of schildert zal nooit van binnenuit de betreffende standaarden ervaren, laat staan ze realiseren. De tweede categorie goederen zijn de 'externe goederen'. Zij staan buiten de activiteit, maar mensen kunnen ze wel verwerven door de activiteit te verrichten. Externe goederen zijn bijvoorbeeld macht, geld en prestige.

Interne en externe goederen verschillen niet alleen in de manier waarop mensen ze verwerven maar ook in de manier waarop mensen ze bezitten. Interne goederen delen mensen met elkaar. Een goede zet in een schaakpartij stimuleert de intelligentie en creativiteit

van de tegenstander. Beide schakers hebben zo deel aan de verhoogde kwaliteit van het schaakspel. Denk ook aan samen muziek maken. Het gaat er daarbij niet om boven de ander uit te klinken, maar

de eigen partij zo goed mogelijk te spelen, wat de ander stimuleert tot beter spel. Externe goederen daarentegen zijn, zoals MacIntyre het noemt, objects of competition. Van geld, macht of prestige is slechts een beperkte hoeveelheid beschikbaar, die in onderlinge strijd (of competitie als geregeleerde strijd) wordt verdeeld. Wat de een wint gaat ten koste van de ander. Het verschil in goederen leidt dus tot andere verhoudingen. In het eerste geval versterken mensen elkaars gerichtheid op de goederen. In het tweede geval is er wedijver.

Nu zijn externe goederen nodig voor het functioneren van een organisatie. Zonder macht, geld of prestige-mechanismen kan deze niet functioneren. En de externe goederen spelen dikwijls een dwingende of stimulerende rol om mensen tot het realiseren van interne goederen aan te zetten. Maar in organisaties die voor het publiek belang werken (en welke organisatie zou dat niet van zichzelf zeggen?) ontstaan problemen als de externe goederen niet een afgebakende plaats hebben. De organisaties dienen uiteindelijk gericht te

¹ MacIntyre A., *After Virtue. A Study in Moral Theory*, Duckworth, Londen, 1981.

zijn op een produkt van goede kwaliteit, volgens de standaarden die de samenleving van hen verwacht (en die ze zelf ook doorgaans pretenderen te leveren). Het werken volgens deze standaarden leidt, als het goed is, tot de corresponderende beloning in externe goederen. Doordat iemand zijn werk goed doet verwerft hij macht, geld en prestige.

Deudethiek in de ambtelijke praktijk

De deugdethiek biedt een nieuw perspectief op het omgaan met ambtelijke integriteitsdilemma's. Nadat aanvankelijk deze dilemma's waren benaderd vanuit codes, regelgeving en strikte procedures, is er afgelopen decennium steeds meer aandacht gekomen voor de attitude van waaruit de ambtenaar zijn werk doet en de invloed hierop van de organisatiecultuur. De centrale vraag is nu niet zozeer 'mag deze handeling', maar eerder vragen als 'draagt de handeling voor de persoon bij aan invulling van beroepseer, beroepstrots en een goed en zinvol leven?' 'Welke emoties zijn in het geding, en worden deze gepast ingezet?' De deugdethiek speelt hierop in. Zo heeft zij grote aandacht voor rolmodellen en voorbeeldfuncties. Zij wijst op de sociale inbedding van handelingen. En door de vraag te stellen of de handeling een invulling van goed leven is, agendeert de deugdethiek inhoudelijke kwaliteiten waarop mensen gericht behoren te zijn. Zo biedt ze een tegenwicht tegen kwantitatief management-vocabulaire. De deugdethiek is ook kritisch in die zin dat ze voortdurend aanzet tot 'excellentie' en 'virtuositeit'. Zij eist van mensen dat ze zich voortdurend verbeteren, hetgeen van ethiek méér maakt dan het (gemakzuchtig) navolgen van regels. Hiermee samenhangend: de deugdethiek heeft een positieve inzet. Integriteit wordt nog steeds primair negatief ingevuld: non-corrump en non-frauduleus. De deugdethiek daarentegen is er niet primair op uit het slechte op te sporen en te bestraffen, maar wil vooral het goede benadrukken.

Kardinale deugden

In de gerichtheid op interne goederen ontwikkelen mensen deugden. Als rode draad door de lange deugdethische traditie loopt de gedachte dat er enkele kerndeugden bestaan. Goed leven 'draait om' deze deugden. Zonder deze deugden kunnen de andere niet goed functioneren. En iedere goede daad draagt deze vier enigszins in zich. Het zijn:

Moed. Deze deugd ontstaat door het intomen van de emoties angst en durf. Moed is een onmisbare eigenschap van goed handelen. Ieder mens ontmoet in de realisering van zijn plannen weerstanden. In extreme situaties vormen deze een bedreiging voor de carrière of zelfs het leven. Om ze te overwinnen moet de mens in overdrachtelijke zin 'strijd' voeren. De moedige 'verduurt' en 'verdraagt' de weerstand. Niet alleen de 'aanvaller', ook degene die op zijn plaats blijft en niet wijkt voor gevaren is moedig.

Verstandigheid: de deugd die het algemene doel naar de concrete situatie vertaalt. Met zijn goede houding is de deugdzame gericht op het goede, maar dat moet wel naar de concrete situatie worden vertaald en aldus 'waargemaakt'. De verstandigheid zorgt hiervoor.

Maat: de deugd van de omgang met de primaire emoties. Met name de grondverlangens naar eer, bezit en macht. Zij worden niet onderdrukt maar gecultiveerd.

Rechtvaardigheid: de deugd die in ongelijke omstandigheden gelijkheid realiseert. Mensen zijn gelijk, zo luidt het uitgangspunt van iedere beroepsethiek. Maar mensen zijn ook verschillend. Als de professional degenen met wie hij te maken heeft 'gelijk' behandelt, wil dat niet zeggen dat hij iedereen hetzelfde behandelt! De kunst bestaat er juist in, te weten wat 'gelijkheid' betekent bij de grote verschillen tussen de mensen met wie je te maken hebt. Gelijkheid gebiedt dat je verschil maakt.

In opdracht van het 'Bureau Integriteit Openbare Sector' is op basis van deze vier deugden door het Nijmeegse 'Centrum voor Ethiek' een DVD en ethisch gespreksmodel ontwikkeld voor overheidsfunctionarissen.²

Tot slot

De deugdethiek verruimt het ethisch spectrum aanzienlijk. Emoties, groeps cultuur, kwaliteitsvragen en professionele attitudes, de morele dimensie van deze zaken kan door de deugdethiek ter sprake worden gebracht. Wel betaalt de deugdethiek in vergelijking met andere theorieën een tol. Zij verschaft minder strakke normatieve antwoorden. Het is de vraag hoe erg dit is. Mensen in organisaties zitten zelden te wachten op de ethicus met precieze voorschriften.

Marcel Becker is toegepast ethicus en doceert aan de Radboud Universiteit in Nijmegen.

² Informatie op de website van BIOS, www.integriteitoverheid.nl

De geschiedenis van de klassieke deugdethiek

PAUL VAN TONGEREN

De geschiedenis van de deugd is ouder dan die van de filosofische uitwerking ervan in een deugdethiek. In het Homerische epos worden verschillende helden geprezen om hun voortreffelijke eigenschappen. Maar pas met Sokrates en Plato wordt de deugd expliciet thema van filosofische reflectie, en pas vanaf Aristoteles kan men spreken van een afzonderlijke ethische theorie die rond het begrip van de deugd is opgebouwd.

In Plato's dialogen bediscussieert Sokrates verschillende deugden (bijvoorbeeld: inzicht en wijsheid in o.m. de *Protagoras* en de *Theaitetos*; matigheid in de *Protagoras* en de *Charmides*; dapperheid in de *Laches*; vriendschap in de *Lysis*, en rechtvaardigheid in onder meer de *Politeia*) en ook komen verschillende vragen in verband met een theorie van de deugd aan de orde (bijvoorbeeld: 'of de deugd geleerd kan worden' in de *Meno*; 'is de deugd één of zijn er vele deugden?' in de *Protagoras*). In de *Politeia* brengt Plato een eerste systematisering aan door de belangrijkste deugden te verbinden met zijn driedeling in zowel psychologie als politiek: de matigheid (*soophrosynè*) is de deugd waarmee de begeerte en het gewone volk beteugeld moet worden; de moed (*andreia*) is de deugd van het hart of het vermogen om zich hartstochtelijk met een zaak te engageren, en daarmee de deugd van de soldaten; wijsheid of verstandigheid (*phronèsis*) is de deugd van het hoofd en van degenen die aan het hoofd van een samenleving staan; de rechtvaardigheid (*dikaïosynè*) tenslotte is de deugd die de drie delen op de juiste wijze samenhoudt, of kenmerk van het goed geordende geheel. Daarmee hebben de vier deugden die later als de cardinale deugden zullen worden gekarakteriseerd, al een bijzondere plaats gekregen voorafgaand aan de eerste deugdethische theorie.

Die eerste theoretische uitwerking van een deugdethiek vinden we bij Aristoteles. In diens *Nikomachische Ethiek* stelt hij dat de ethiek de leer is die ons helpt om het doel van ons leven te realiseren. Dat uiteindelijke doel, dat alle lagere doelen omvat, is: geluk (*eudaimonia*); en geluk is de optimale (*kat' aretèn*) actuele verwerkelijking (*energeia*) van datgene wat kenmerkend is voor de menselijke geest (*psychè*): het feit dat hij redelijkheid of *logos* heeft. Een mens is gelukkig, dat wil zeggen: hij 'lukt' als hij zijn redelijkheid optimaal voltrekt. Die redelijkheid bestaat op twee manieren: enerzijds als het vermogen om te denken, kennis en inzicht te verwerven, de werkelijkheid te begrijpen en volgens dat begrip te beheersen; maar anderzijds bestaat ze ook

in de redelijk geordende en gevormde gedaante van de passionele natuur van de mens. Overeenkomstig die tweedeling onderscheidt Aristoteles twee soorten van deugden: de intellectuele (of 'dianoëtische') en de karakter- (of 'ethische') deugden. In beide gevallen zijn deugden dus optimale gedaantes van typisch menselijke vermogens of kwaliteiten. Zo is te begrijpen dat het Griekse woord voor deugd, *aretè*, eigenlijk voortreffelijkheid of excellentie betekent, en dat de Latijnse vertaling daarvan als *virtus* of 'kracht', nog doorklinkt in ons woord 'virtuositeit'. Met name de tweede soort van deugden (de karakterdeugden) is bepalend geworden voor de doorwerking van de deugdethiek, onder meer doordat de definitie van de deugd die Aristoteles geeft eigenlijk alleen daarop van toepassing is: de deugd is een dispositie die maakt dat je in voorkomende gevallen steeds het juiste midden weet te kiezen, zoals je dat herkent in de voorbeeldige. Die dispositie komt tot stand door opvoeding en vorming en ze kan natuurlijk meer of minder stabiel zijn. Het juiste midden is geen brave middelmaat, maar een optimum; het midden van de dapperheid is niet een gemiddelde tussen grote en kleine dapperheid, maar het allerbeste midden tussen een laffe houding tegenover gevaar enerzijds en een overmoedige roekeloosheid anderzijds. Waar dat midden ligt is niet rekenkundig en absoluut vast te stellen, maar verschilt naar tijd en omstandigheden. In een oorlog en voor een soldaat is moed niet hetzelfde als voor een ongewapend burger in vreedstijd. Maar dat het op die manier relatief is, betekent geen relativisme. Want de voorbeeldige mens laat een maat zien waaraan we ons eigen optreden kunnen meten, en waarnaar we het zouden moeten vormen.

Voor Aristoteles - en de hele deugdethische traditie - is de deugd een intrinsiek goed, dat zijn eigen goed-zijn zal tonen aan wie erover beschikt. Wie deugdzaam is verwerkelijkt zichzelf optimaal en zal dat ervaren als een goed; hij zal geëerd worden door zijn omgeving, hij zal merken dat hij slaagt in wat hij probeert en plezier ervaren in wat hij doet. Toch is de deugd voor Aristoteles slechts een noodzakelijke voorwaarde voor het geluk en geen voldoende. Een mens moet ook een beetje 'geluk' (*eutychè*) hebben, wil het geluk (*eudaimonia*) hem ten deel vallen. Dit verandert bij de Stoïcijnen, die op dit punt weer terugkeren naar Plato. De Stoa kan de deugd tot voldoende voorwaarde van geluk maken, door het geluk te herdefiniëren in termen van de deugd. Alles wat niet door ons eigen deugdzaam handelen kan worden verwerkelijkt is voor het geluk niet van belang,

maar behoort tot de *adiaphoria*: de dingen die ons onverschillig behoren te laten.

De theologische receptie van de antieke deugdethiek begint in deze hellenistische periode, waarvan de sporen zijn terug te vinden in de wijsheidsboeken van het Oude Testament en in de brieven van Paulus. Deze laatste brengt weliswaar nieuwe, christelijke deugden naar voren: het geloof, de hoop en vooral de liefde, maar voor een echte theologische verwerking daarvan in, en een vernieuwing van de deugdethiek moeten we wachten tot ongeveer de vierde eeuw. Ambrosius van Milaan blijft nog zeer sterk in het spoor van de antieke auteurs, zij het dat hij aan het geloof en de liefde een centrale plaats geeft. Ook schijnt het dat we aan hem de term ‘cardinale deugden’ te danken hebben voor het vierspan van moed, maat, verstandigheid en rechtvaardigheid.

Bij Augustinus leidt de christelijke receptie van de deugdethiek wel tot ingrijpende veranderingen. Niet alleen zal hij aan de liefde de plaats geven die haar toekomt (*ama et quod vis fac*), maar ook voert hij een correctie door met betrekking tot een kernelement van de Griekse deugdenleer, namelijk het feit dat de deugden werden beschouwd als perfectioneringen van de menselijke natuur, die de mens door oefening en vorming zelf kon verwerven. Voor Augustinus was de natuur te zeer gevallen en de mens te zeer afhankelijk van de genade van God, om een dergelijke ‘zelfverwerkelijkingsethiek’ mogelijk te maken. Ook de deugden zijn gaven van God en zij kunnen slechts ‘deugden’ heten in zoverre ze gedragen worden door de liefde en door het geloof, kwaliteiten die ons uiteindelijk door God worden geschonken. In het twaalfde eeuwse sententiënboek van Petrus Lombardus wordt Augustinus’ definitie van de deugd als volgt geciteerd: ‘deugd is een goede kwaliteit van de geest, waardoor men juist leeft, die niemand ten kwade gebruikt, en die God in ons zonder ons bewerkt.’ Het is van belang hierbij op te merken dat de ‘geest’ waarvan Augustinus spreekt vooral hierin onderscheiden is van de *psychè* waarvan Aristoteles sprak, dat deze niet slechts de redelijkheid, maar ook de wil omvat: het vermogen dat Augustinus ‘ontdekte’ vanuit zijn vraag naar hoe de mens tot het kwaad in staat is.

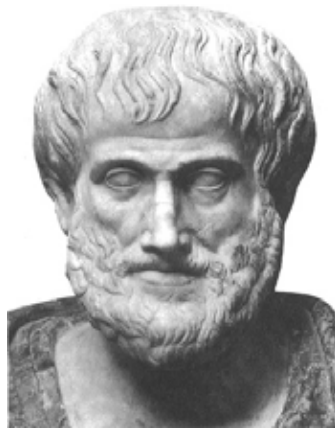
Een systematische verwerking tot een theologische deugdethiek krijgt dit alles enerzijds bij Bonaventura (en in de franciscaanse traditie), die inderdaad alle deugden als perfecties van de wil zal uitwerken, en anderzijds en vooral bij Thomas van Aquino. Thomas onderscheidt naast de intellectuele en de karakterdeugden (de perfecties van de redelijkheid, die we zelf door opvoeding en vorming tot stand brengen) een derde soort, namelijk de deugden van de wil, die we niet zelf

tot stand kunnen brengen. Terwijl voor de ‘traditionele’ deugden geldt dat ze ons helpen om ons natuurlijk verlangen naar waarheid en goedheid te verwerklijken, is kenmerkend voor de deugden van de wil dat ze ons boven ons natuurlijke verlangen uittillen. Het is duidelijk dat een dergelijke vervolmaking niet door ons zelf, maar slechts door God kan worden bewerkt: ‘in ons zonder ons’. Thomas reserveert dit deel van de definitie van Augustinus dus voor deze drie, ‘theologale’ deugden. Op deze manier neemt Thomas enerzijds de antieke deugdenleer over, maar doet hij anderzijds recht aan de nieuwe inbreng van het christendom. Ook de verbinding tussen deugd en geluk wordt in dit kader bewaard en aangepast: terwijl de ‘gewone’ deugden ons aardse geluk (*felicitas*) verzekeren, zijn de theologale deugden gericht op het uiteindelijke geluk (*beatitudo*) dat erin bestaat, God te zien van aangezicht tot aangezicht.

De verdere geschiedenis van de deugdethiek laat enerzijds zien dat nieuwe omstandigheden om nieuwe deugden naar voren doen komen. Opmerkelijk is bijvoorbeeld hoe in de tijd van de godsdienstoorlogen en alle verwarringen die dat geeft, de deugd van de *constantia* weer een belangrijke rol gaat spelen. Anderzijds blijkt de deugdethiek zich niet meer echt te vernieuwen, en raakt zij geleidelijk zozeer verweven met een moralistische pastorale praktijk in een burgerlijke cultuur dat de term ‘deugd’ eerder de kwalijke klank van brave middelmatigheid gaat krijgen.

Sinds het begin van de twintigste eeuw is er sprake van een rehabilitatie van de deugdethiek. Die begint met een tekst van Max Scheler uit 1913 (‘Zur Rehabilitierung der Tugend’), waarin hij overigens vooral de christelijke deugden van deemoed en eerbied bespreekt. Zijn invloed blijft nog beperkt. Maar de deugd staat weer centraal in de ethische aandacht sinds de analytische filosofe Gertrude Anscombe in 1958 daarop teruggreep in een artikel waarin ze een diagnose gaf van de moderne en contemporaine moraal filosofie, en vooral sinds de publicatie van Alasdair MacIntyre’s *After Virtue* (1981) waarin hij pleit voor een terugkeer tot Aristoteles; in latere publicaties verschuift zijn aandacht overigens geleidelijk naar Thomas van Aquino. De toegenomen aandacht voor de deugden in de ethische theorie (maar ook in allerlei vormen van toegepaste ethiek) neemt niet weg dat een deugdethiek onder hedendaagse condities met enkele serieuze theoretische problemen wordt geconfronteerd.

Paul van Tongeren is hoogleraar aan de Radboud Universiteit Nijmegen. Dit is een bewerking van een stuk voor een nog niet verschenen lexicon.

Hoe blijf je mens

DASCHA DÜRING & JORT BLOKPOEL

Op een vrij onbeduidende woensdagmiddag begon een deel van de redactie aan een ware roadtrip. De bestemming: Bergen, Limburg. Onderwerpen van gesprek: ethiek, oorlog, het goede en het leger. Zo onbeduidend als de dag was, zo intrigerend was de geïnterviewde. We zouden spreken met Zeereerwaarde Heer Pastoor J.J.M. Janssen, sinds 1998 vrijwillig pastoor in de Noord-Limburgse parochie Bergen, maar daarvoor vanaf de jaren tachtig in dienst als aalmoezenier, ofwel geestelijk verzorger in het leger. Hij zat van 1992 tot 1993 in Bosnië bij de vredesmissie van de VN, zijn groep transporteerde voornamelijk eten en andere levensmiddelen door de gebieden. Na vriendelijk te zijn ontvangen door de heer Janssen en voorzien te zijn van koffie konden we van start.

U bent uitgezonden naar Bosnië. Kunt u beschrijven hoe u de situatie daar hebt ervaren?

Wij waren, in die hele uitzendingszaak, eigenlijk een beetje de mensen waarmee geëxperimenteerd werd. We waren zo ongeveer de eerste, met name in het geval van Bosnië. Er waren wel eerder uitzendingen geweest, naar Libanon bijvoorbeeld, maar de eerste structurele uitzendingen van de krijgsmacht, dat waren die uitzendingen naar Bosnië en voormalig Joegoslavië. En daar moest bijna alles uitgevonden worden. We hadden niks, een paar tenten ja. De projectielen vlogen ons om de oren. Normaal moet je daar bunkers hebben om in te schuilen, wij hadden tentdoek. De taakstelling van de krijgsmacht was altijd oost vs. west, Iwan en Olga achter de Wolga en in één keer verandert dat: je gaat naar een land toe waar je geen vijand hebt. Dat is onvoorstelbaar moeilijk, in het hele denken van een militair zit een vijandsbeeld. De vijandsbeelden waren weg. En als je geen vijand hebt, wat moet je dan als militair? Dan moeten ze opeens functioneren als *peacekeeper*, *peacemaker*. De groepen uit elkaar houden, controlefuncties uitoefenen, zorgen dat ze elkaar niet afmaken. Dan zit je in een situatie waar kun je geen voorbereiding voor kunt treffen. De enige voorbereiding die we hadden waren de *Rules of Engagement*. Die vertelden hoe je je diende te gedragen en hoe je met geweld moest omgaan. We hadden ook nog eens een heel beperkte opdracht; we mochten eigenlijk maar heel weinig wat geweldgebruik betreft, want we hadden die blauwe baretten (teken van de VN-vredesmacht, red.) op de kop. Later is dat een NAVO-zaak gewor-

den en toen werd dat wat uitgebreid, maar in ons geval mochten we heel weinig. Het was dus niet duidelijk hoe je dat moest doen, het viel moest echt door ons uitgevonden worden. Van tevoren heb ik wel uren geestelijke verzorging aan de militairen gegeven en de *Rules of Engagement* besproken. Je mocht jezelf verdedigen en onder bepaalde omstandigheden zou je de lading bij roof kunnen verdedigen. Maar we hebben wel meegemaakt dat vrouwen en kinderen, die waren soms net roofdieren, onder de zeilen kropen en meel wegpikten. En wat doe je dan? Ga je dan de lading verdedigen? Ik heb niemand gesproken die zei: "Als die vrouwen en kinderen aan de lading komen dan schakel ik ze uit." Bij zelfverdediging en dat soort zaken natuurlijk wel, maar het probleem in Bosnië was dat het grootste deel van de zaken niet zo zwart-wit waren: we waren daar om die mensen te beschermen, terwijl ze zich soms vijandig opstelden. Dat maakt het heel moeilijk te bepalen wat je moet doen, wat het is om goed te handelen.

Hoe gingen de militairen met zo'n situatie om?

In zo'n context vervagen voor mensen heel snel de grenzen. Allereerst ben je niet thuis. En als je van huis weg bent dan ga je, net als op vakantie, de beest uithangen. Je doet dingen die je thuis niet zou doen. Tweede punt is (en dat is veel enger), je kreeg daar het woord 'local', dat waren de plaatselijke mensen. Dat had zo'n onvoorstelbare pejoratieve waarde: locals waren eigenlijk geen mensen. Maar dat was de plaatselijke bevolking waar wij er voor waren, en daar werd steeds negatiever naar gekeken. Zeker omdat die locals soms ook lastig waren, ze jatten onze benzine, zagen ons soms helemaal niet zitten en schoten elkaar voor je ogen kapot of reden zichzelf dood. En dan denk je: "Wat is hier loos, wat is dat hier voor volk?" En dan worden de grenzen verlegd. Dan kun je een slof sigaretten, die je koopt voor dertien mark, verkopen voor honderdvijftig. Dan ga je voor een pakje sigaretten een wipje maken. Dat is een onvoorstelbaar grote bedreiging voor mensen; de grenzen van moraal vervagen en ze gaan zich snel gedragen als beesten bijna. Wat het nog moeilijker maakt is dat wij natuurlijk ook verliezen leden; het een eerste slachtoffer was bij ons een korporaal. Dat heeft zo'n impact dat mensen wraakgevoelens krijgen. Hij was op een hele rare manier verongelukt, maar dat maakt niets uit, het wordt in de schoenen van de lokale be-

"Intelligentie heeft geen moraal"

volking geschoven. Dat is heel gevaarlijk, dan merk je hoe de militairen een draai gaan maken. Dat heeft ook met motivatie te maken: jongens die daar heen gaan met het idee iets goeds te gaan doen lopen het grootste risico om haat te gaan voelen voor de plaatselijke bevolking. Als jij een aantal keer een fles door je autoraam hebt gekregen of je banden keer op keer lek worden geprikt, dan ben je bekeerd van 'het goede doen'. Ik heb altijd heel cynisch gezegd: "De best gemotiveerde soldaten zijn die jongens die hier komen en een motor bij elkaar gespaard willen hebben als ze naar huis gaan." Zij hebben een bereikbaar doel. De andere hebben onbereikbare idealen en dat is gevaarlijk. Teleurstelling slaat ontzettend snel om in haat.

Daarnaast leef je in een subcultuur van alleen militairen, en dat heeft ook zijn risico's. Je denkt op een gegeven moment: "joh, maakt allemaal niets meer uit, een mensenleven heeft geen waarde meer." En daar glijd je in af, het gebeurt ongemerkt en je hebt het niet in de gaten. Als je de eerste keer een slof sigaretten verkoopt voor honderdvijftig aan mensen die geen fluit hebben, dan ben je de grens over. En die wordt heel snel weer verlegd, die gaat vervagen. En het zijn geen mensen die slecht onderlegd of crimineel zijn, nee, dat zijn gewone doorsnee mensen, de nette lui. Dat heeft ook niets met intelligentie of opleiding te maken, intelligentie heeft geen moraal. Ze zitten met de groep in een geweldssituatie en dan doen ze dingen... mensen die op handen en voeten als een hondje door de gang moesten lopen en blaffen, vernedering. Dat is die groepscultuur: de omgeving, sfeer en de groep bepalen wat je doet. Om daar niet in mee te gaan, daar moet je een krachtpatser voor zijn. Dat is de eenling. Daarom heb ik altijd vertrouwen in de eenling. Er zit vaak een individu tussen dat niet meedoet en dat keihard volhoudt. Als je namelijk eenmaal iets kleins gedaan hebt ga je direct tot dit soort extremen ook over. Hele gewone verstandige knullen, aardige jongens kunnen tot dit gedrag komen. Het goede verdwijnt. En achteraf zijn mensen verbaasd dat ze dat ze zo hebben kunnen handelen. Ik heb collega's uit de geestelijke verzorging gehad die daar ook in megingen, die zich ook misdroegen. Niemand kan zeggen dat hij daar aan ontsnapt. De leiding moet daar onvoorstelbaar kien op zijn: het leger is een hiërarchische organisatie, dus wat met name belangrijk is, is de leiding. Die leiding, die moet ontzettend zuiver zijn. Als daar iets gaat, iets mag, dan mag alles. Die meerderen zijn zo machtig dat anderen doen wat ze zeggen, dus als daar een rotte appel bij zit, is dat desastreus. Een ge-

weldssituatie ver van huis creëert heel snel een wij/zij-onderscheid waarin de groep angstaanjagend snel de zij, de locals, gaat behandelen op een manier waar van morele verantwoordelijkheid geen sprake meer is. Je hebt dan echt vanuit alle leidinggevendenden nodig dat dit keihard wordt afgekeurd, anders gaat het hele idee van vredesmacht de deur uit.

Hoe ging u om met zulke situaties?

De militairen liet ik in de geestelijke verzorgingsuren banden zien van 'the Wave' of van die experimenten met die stroomstoten (Milgram Experiment – red.) om te laten zien hoe ze bepaalde dingen deden die ze zelf eigenlijk niet wilden, maar onder bepaalde externe invloed of opdracht zonder nadenken gingen. En daarom vertelde ik de militairen: "Ook als je een geweer hebt, je moet het dragen, maar dat betekent niet dat je geen verantwoordelijkheid meer hebt." Als jij een geweer in je jatten pakt ben je meer verantwoordelijk dan als je

"Er waren jongens, daarbij zag je dat, dat ze *afgleden*, gevoelloos werden. Die noemde ik altijd de knullen met de lege ogen"

dat niet hebt. Je kan nooit zeggen: "dat moest ik van het leger", of "dat moest ik van de overheid". Ook bij het schieten, als je schiet, je bent niet alleen degene die de opdracht uitvoert, je bent ook degene die schiet en dat is jouw verantwoordelijkheid. Die eigen verantwoordelijkheid verlies je nooit. Je identiteit verlies je nooit. Die ethiek is heel belangrijk. Wie ben ik, wat is mijn verantwoordelijkheid en waar zijn mijn grenzen. Je hebt iemand nodig die nuchter is, die voor zichzelf kan opkomen, die een zeker overlevingsinstinct bezit, maar niet ten koste van alles. Je moet je zelfrespect behouden. Dat was voor mij ook de angst. Er waren jongens, daarbij zag je dat, dat ze *afgleden*, gevoelloos werden. Die noemde ik altijd de knullen met de lege ogen. Niets raakte die jongens meer. Die zijn gevaarlijk. Ik heb daar gesproken met een Kroatische soldaat. Op een gegeven moment hebben ze een vrouw vermoord, die was zwanger. En dan praat je daar over en hij zei ijskoud; "Vrouw vijand, kind in buik ook vijand. Tak!" Dan ben je over alles heen. Nu zag je dat in Bosnië niet veel, daar was dit een te lichte situatie voor denk ik. Het maakt je ook geen goede soldaat. Moraliteit is gewoon gezond. Ga je daar van afwijken dan heb je daar vroeg of laat nadeel van.

En de ideale soldaat, die is...?

Die bestaat niet.

Optimisme, beter goed gejat dan slecht bedacht

MARK WIJERING

Over optimisme zou deze editie van *De Filosoof* gaan, en of ik een artikel wilde schrijven over Schopenhauer als optimist. Ik zou Schopenhauer namelijk niet zien als pessimist, en misschien zelfs als – iets sterker uitgedrukt – een optimist. Dat past natuurlijk mooi in een editie over optimisme, maar zegt dit vermeende optimisme meer over mijn (foutieve en wellicht zelfs hagiografische) conceptie van Schopenhauer, of valt het eigenlijk mee met het pessimisme van de filosoof die stelt dat deze wereld de slechtste van alle mogelijke werelden is? Schopenhauers opmerkingen over vrouwen, de anekdotes over zijn poedel, en de literaire scheldpartijen op vakgenoten geven altijd reden tot hilariteit tijdens gesprekken en colleges. *But there's more to that...*

Nietzsche schrijft in zijn *Geboorte van de tragedie* dat: “Jullie zouden moeten leren lachen, mijn jonge vrienden, tenminste als jullie koste wat kost pessimisten willen blijven [...]”¹. Ik meende heel even deze paradoxale *Sturm und Drang* te kunnen gebruiken om mijn idee van Schopenhauers ‘optimistische boodschap’ duidelijk te maken, was het niet dat de genoemde passage eindigt met een afwijzing van de metafysica, want: “[...] misschien dat jullie dan al lachende ooit een keer al dat metafysische getroost naar de hel laat lopen – te beginnen met de metafysica zelf!”² Schopenhauers optimisme hoort meer thuis in de metafysische context van de *Ethica*³, het *magnum opus* van zijn ‘geestelijke voorvader’⁴ Spinoza.

Spinoza’s levenswil (*conatus*) bepaalt, in combinatie met zijn plaats in de natuur, de conditie van het individuele ding in de wereld. Als eindige *modus* van God (de enige substantie in de wereld) bestaat de mens niet alleen uit de *modi* denken en uitgebreidheid, maar ondergaat en beschouwt hij ook zijn aandoeningen. Omdat de *conatus* – net als Schopenhauers *Wille* – inwendig het bestaan van elk individueel ding beaamt, is zij alleen tegenstrijdig met uitwen-

dige aandoeningen.⁵ Als integraal onderdeel van de natuur is de mens dus onderworpen aan de causale immanente krachten van de schepping.⁶ Onze verbeelding laat echter toe dat wij specifieke elementen in de natuur schuldig achten aan ons aandoeningen. Wij lijden hieronder zolang wij het causale verband met de andere dingen in de natuur niet zien.⁷ Ware kennis leert ons echter dat aandoeningen een noodzakelijk gegeven zijn in het geheel van de natuur⁸, en geeft ons het inzicht dat er werkelijk niets is waarover we ons op zouden moeten winden. Volgt iedereen het nog?

Hoewel de jongere Schopenhauer idolaat was van Spinoza⁹ wijst hij in de *Wereld als wil en voorstelling* op veel plaatsen zijn rationalisme af. De essentie van alle dingen is volgens Schopenhauer echter, net als Spinoza’s *conatus*, de wil. Hoewel de *Wille zum Leben* van zichzelf niet slecht is, gaat alles mis op het moment als de *Wille* zichzelf *objectiveert*. Dit komt goed tot zijn recht bij Schopenhauers Australische bulldogmier:

“[...] wanneer men deze namelijk doormidden snijdt, ontwikkeld zich een strijd tussen het voor- en achterstuk: de kop valt de staart aan met zijn tanden, en deze verweert zich kranig door de ander met steken te belagen. Zo’n gevecht duurt in de regel een half uur, totdat ze het loodje leggen, of door andere mieren worden weggesleept. Dit proces herhaalt zich steeds weer opnieuw.”¹⁰

Aangezien werkelijk alles in onze *slechtste wereld* van alle mogelijke werelden een uiting is van de Wil, is het bestaande één en al redeloze en cyclische destructie.¹¹ Het streven van de *Wille* kan belemmerd

1 Friedrich Nietzsche, *De geboorte van de tragedie of Griekse cultuur en pessimisme*, onder redactie van Hans Driessen (Amsterdam: Arbeiderspers, 2000), pag. 17.

2 Ibid.

3 Schopenhauers aantekeningen en onderstrepingen in Spinoza’s *Opera omnia* worden in aantal alleen overtroffen in de boeken van Kant en Fichte, zie: Henry Walter Bran, ‘Schopenhauer and Spinoza’, uit: Genevieve Lloyd (ed.), *Spinoza: Critical Assessments* (Londen: Routledge, 2001), deel IV(IV) (hierna BS genoemd), pag. 241.

4 “[...] meine geistigen Vorfahren, Cartesius und Spinoza [...]”, uit brief 407 aan Frederik Willem van Eeden, zie: Arthur Schopenhauer, *Gesammelte Briefe*, onder redactie van Arthur Hübscher (Bonn: Bouvier Verlag Herbert Grundmann), pag. 411.

5 Benedictus de Spinoza, *Ethica*, onder redactie van Nico van Suchtelen, (Amsterdam: Wereldbibliotheek, 1979) (hierna E genoemd), III, *prop* 4, pag. 135 en *prop.* 10, pag. 137.

6 E: IV, *prop.* 2, pag. 210.

7 Ibid.

8 E: I, *prop.* 44, pag. 108.

9 Aan de hand van een pythagoreïsche berekening speelde Schopenhauers zelfs met de gedachte dat hij misschien een reïncarnatie van Spinoza was, zie: Piet Steenbakkers, ‘Quandoque delirat bonus Spinoza’, uit: M. Czelinski e.a., *Transformation der Metaphysik in die Moderne: Zur Gegenwärtigkeit der theoretischen und praktischen Philosophie Spinozas* (Würzburg: Königshausen und Neumann, 2003) (hierna PQ genoemd), pag. 219.

10 “Uit een brief van een zekere Howitt in de *Weekly Journal* [...]”, zie: Arthur Schopenhauer, *De wereld als wil en voorstelling*, onder redactie van Hans Driessen (Amsterdam: Wereldbibliotheek, 1997) (hierna WWV genoemd), I, boek 2, §27, pag. 247.

11 WWV: II, boek 4, 46, pag. 727.

maar nooit vervuld of bevredigd worden. Elke afzonderlijke wilsuiting heeft volgens Schopenhauer een doel, maar het willen in totaliteit heeft er geen.¹² Schopenhauer bedoelt hiermee dat er in de wereld die voorafgaat aan het ‘individuatieprincipe’ nog geen object is waarin de *Wille* zich kan manifesteren. Als het universum enkel uit die fijne bulldogmier zou bestaan, dan zou deze logischerwijs geen enkele drang hebben zichzelf of iets anders te vernietigen.

De wereld van Spinoza is *in zijn totaliteit* een immanent en volmaakt zijnde dat enkel door onze verwarde verbeelding foutief begrepen wordt. Schopenhauers pessimisme maakt daarentegen een Platoons onderscheid tussen de *Wille* als *transcendentale* bestaansgrond en haar immanente en geïndividueerde vorm. In hun extremen zijn deze beelden onverenigbaar, maar een filosofische nuance lijkt op zijn plaats.¹³ Zowel Spinoza als Schopenhauer volgen het deterministische paradigma van het rationele en newtoniaanse wereldbeeld, en beiden zien ze een cruciale rol weggelegd voor de Wil. Hoewel er geen kwaad bestaat in de wereld van Spinoza, kan de mens wel lijden. Juist de verlossing van dit lijden¹⁴ vertoont veel gelijkenis met het ontsnappen aan de destructieve *Wille zum Leben*. (houd vol geachte lezer, ook in dit verhaal is de verlossing nabij)

Spinoza’s *Ethica* is hoofdzakelijk bedoeld om de mens die doelmatigheid voor oorzakelijkheid inruilt, ‘van een nieuw richtsnoer te voorzien’¹⁵. Volgens Spinoza ligt het probleem van het lijden niet besloten in de aandoening of in de emoties, maar in ons oordeel hierover. Het inzicht dat de dingen nu eenmaal zijn zoals ze onvermijdelijk zijn geeft de mens blijdschap of de aandoening zelf nu strijdig is met onze *conatus* is of niet. Het hoogste dat de mens kan bereiken is dan ook het begrijpen van God of de natuur (*Deus dive natura*). Schopenhauers *Wille zum Leben* kan alleen worden tegengegaan door de *negatie* van de levenswil zelf. Hoewel de gedachte dat de mens bestaat om gelukkig te zijn een aangeboren dwaling is¹⁶, is hij echter zo bang voor de dood dat hij het con-

stante lijden verkiest boven de dood¹⁷. Toch beperkt zijn filosofie zich niet enkel tot niet-doen en de dood. Er zijn drie manieren om (tijdelijk) aan de wedijver van de wil te ontsnappen. Men kan door middel van *esthetische contemplatie* het grote geheel zien¹⁸, men kan met behulp van *ascese* de levenswil ontkennen¹⁹, en men kan de wereld tegemoet treden met *compassie*²⁰. Door middel van deze compassie (*Mitleid*) met het lijden van anderen ontkent men namelijk ook de *geïndividueerde Wille*.²¹ *Mitleid* is het intuïtieve en mystieke²² inzicht dat alle wezens in eigenlijk identiek zijn en doorziet daarom het principe van individuatie.²³

De onafgebroken destructieve manifestatie van Schopenhauers *Wille* verschilt in veel opzichten ontegenzeggelijk van Spinoza’s *conatus*. Gezien vanuit het oogpunt van de verlossing van de mens gezien, lijkt Spinoza echter veeleer een gematigd optimist te zijn, en lijkt Schopenhauer meer een gematigde pessimist te zijn.²⁴ Hoewel het kwaad in de strikte zin volgens Spinoza niet bestaat, lijdt de mens wel. Het moeizaam te verwerven ‘mystieke’ inzicht dat Spinoza voorstaat om hieraan te ontkomen²⁵, vertoont opmerkelijke overeenkomsten met Schopenhauers negatie van de *Wille*. Spinoza suggereert zelf geen negatie van de *conatus*, maar stelt wel een inzicht in het geheel en de oorzakelijkheid van de natuur voor. Het opheffen van onze lijdingen door het ‘gezichtspunt van de eeuwigheid’²⁶ aan te nemen, lijkt in deze context minder origineel dan Schopenhauer ons wil doen geloven.²⁷ Schopenhauers negatie van de geïndivi-

12 WWV: boek II, §28, pag. 269.

13 BS: pag. 242.

14 In de *Ethica* onder redactie van Nico van Suchtelen worden de Spinoza’s *passies* (*passiones*) vertaald als ‘lijdingen’, zie bijv.: III, prop. 1, *cor.*, pag. 129.

15 Voor ‘oorzakelijkheid in plaats van doelmatigheid’ zie: E, V, *praef.*, pag. 203-04. Voor ‘richtsnoer’ zie: E, I, *app.* pag. 55.

16 WWV: II, 49, pag. 791.

17 WWV: I, boek 4, §54, pag. 421. De verlossing van de geïndividueerde *Wille* moet wel erg waardevol zijn dat de ‘verschrikkingen van de dood als wachters bij de uitgangspoort van het leven staan’, zie: Arthur Schopenhauer, *Parerga en Paralipomena: Kleine filosofische geschriften*, onder redactie van Hans Driessen (Amsterdam: Wereldbibliotheek, 2002), II, §158, pag. 348.

18 WWV: II, boek 3, 34, pag. 505-06.

19 WWV: I, boek 4, §68, pag. 551.

20 WWV: I, boek 4, §67, pag. 540-41.

21 Arthur Schopenhauer, *De wereld een hel*, onder redactie van Heleen J. Pot, met inleiding van Maarten van Nierop, (Amsterdam: Boom Meppel, 1981), pag. 126-28.

22 WWV: II, boek 4, 48, pag. 761-63.

23 WWV: II, boek 4, 47, pag. 749.

24 BS: pag. 242.

25 E: V, *prop.* 43, pag. 313-14. Voor de controversie rond dit standpunt zie bijv.: Herman de Dijn, *Spinoza, de doornen en de roos* (Kapellen: Uitgeverij Klement, 2009), pag. 111-16.

26 ‘*sub specie aeternitatis*’, zie: E, V, *prop.* 28, pag. 303.

27 WWV: II, boek 4, 50, pag. 801, zie ook: deel I, inleiding eerste druk, pag. 31.

dueerde *Wille* door middel van compassie komt in essentie niet alleen overeen met Spinoza's inzicht, maar biedt ons ook een 'meer optimistische' en positieve beschrijving²⁸ van onze plaats in de wereld.

Schopenhauers paradoxale "*Hoe meer een mens tot volstrekte ernst in staat is, hoe hartelijker hij kan lachen.*"²⁹ wordt nogal eens uit zijn verband gerukt. Helaas voor de intellectuelen onder ons valt de lach echter *niet samen* met de rede, maar duidt zij juist op de *incongruentie* tussen het abstracte (de rede) en het aanschouwlijke (de zintuigen). Hoe dieper een overtuiging zit, des te groter is de omslag naar het lachen als het haar tegendeel blijkt uit de aanschouwing. Hu-

28 Schopenhauer beschrijft bevrediging of geluk zelf alleen in de negatieve zin (als het ontbreken van het lijden), zie: WWV: I, boek 4, §58, pag. 468, en II, boek 4, 46, pag. 716.

29 WWV: II, boek 1, 8, pag. 130.

mor is het bittere lachen dat tevoorschijn komt "[...] *wanneer de verschrikkelijke waarheid aan het licht komt dat onze zo innig gekoesterde verwachtingen louter illusies zijn [...]*."³⁰ Welnu, hoewel de vergelijking mank gaat – er is hier immers alleen sprake van abstracties – zou er op de ontmaskering van Schopenhauers optimisme op zijn minst een grijnslach moeten volgen. Zag u Schopenhauer immers als pessimist en tegengesteld aan Spinoza als optimist, én zou u overtuigd zijn door mijn argument dat de verlossing van de mens deze fundamentele tegenstelling gedeeltelijk oplost, dan ziet u hopelijk ook de incongruentie tussen uw oude abstracte denkbeeld en uw nieuwe (abstracte) aanschouwing.

30 Ok, dit klinkt allemaal wel erg zwaar zo, ik geef het toe. 'Om tegemoet te komen aan de geestelijk indolentie van de lezer die wil volharden in zijn passieve houding' geeft Schopenhauer echter een paar voorbeelden die wat minder zwaar op de hand zijn, zie: WWV: II, boek 1, pag. 121.

Strip

Het scheermes van Ockham

MARTIJN ENGELS

Niemand goed?

COEN VAN ALPHEN

People just ain't no good', zong Nick Cave. Niemand die goed is: het zou bijna een letterlijk bijbelcitaat kunnen zijn. Het Oude en Nieuwe Testament komen op dit punt overeen. Met instemming citeert Paulus, een belangrijke auteur van het Nieuwe Testament, uit psalm 14: 'Er is geen mens die nog het goede doet, er is er zelfs niet één' (Romeinen 3,12).

Niet één? Ook niet een zekere Jezus? Hij geldt in het christelijk geloof immers niet alleen als zoon van God, maar ook als voorbeeldig mens, zonder zonde. Jezus zelf wijst deze claim in ieder geval van de hand. Wanneer iemand hem 'goede meester' noemt, is zijn reactie: 'Waarom noemt u mij goed? Niemand is goed, behalve God' (Marcus 10,18).

Daarmee zijn we direct bij de kern van wat het goede is, volgens het christelijk geloof. Het goede heeft in de eerste plaats betrekking op een persoon. Zoals Jezus zei: Alleen God is goed. Het geloof dat God goed is klinkt als een refrein door de hele bijbel. Voor 'goed' mag je daarbij ook invullen: liefdevol, betrouwbaar, mededogend. De psalmen (het boek met liederen in het midden van de bijbel) komen er woorden te kort voor.

Dat God goed is, blijkt op allerlei manieren. Het blijkt bijvoorbeeld uit de schepping van de wereld. Elke scheidingsdag wordt in Genesis 1 besloten met de zin: 'En God zag dat het goed was.' Niet alleen God zelf, maar ook wat hij tot stand brengt is dus 'goed'. Op deze aarde, die God heeft gemaakt, is een goed leven mogelijk, waar mensen kunnen genieten van al het goede. Dat advies geeft de bijbel dan ook: 'Geniet op al je dagen van je leven, dat God je heeft gegeven' (Prediker 9,9).

Intussen is het nauwelijks mogelijk om over het goede te spreken, zonder het kwade erbij te betrekken. Want het goede leven wordt van allerlei kanten bedreigd. Het begon allemaal zo mooi, met God die iets goeds schiep. Maar daarbij heeft God een risico genomen: hij heeft mensen de ruimte gegeven om te kiezen voor het goede – of voor het kwade. Die ruimte wordt volop door mensen gebruikt. Op bladzij 3 van de bijbel wordt de eerste moord gepleegd. 'All the rest is history', tot op vandaag.

Gods reactie op de gevoeligheid van mensen voor het kwade is opmerkelijk. Hij blijft namelijk onophoudelijk proberen om ze tot het goede te bewegen. Hij kiest een volk uit, Israël, die het goede voorbeeld moet geven. Hij geeft ze tien geboden, die de kern vormen van hoe je een goed leven kunt leiden.

Een mooi verhaal vertelt de oorsprong van deze geboden. God ging als eerste naar de Duitsers toe en zei tegen hen: 'Ik heb een gebod voor jullie.' 'Welk gebod?' 'Gij zult niet doden.' 'Nee, daar kunnen wij ons niet aan houden,' was

de reactie van de Duitsers. Daarop begaf God zich naar de Fransen: 'Ik heb een gebod voor jullie.' 'Welk gebod?' 'Pleeg geen overspel.' 'Nee, daar kunnen wij ons niet aan houden,' was hun reactie. Tenslotte probeerde God het bij de Joden: 'Ik heb een gebod voor jullie.' 'Wat moet dat kosten?' 'Gratis.' 'Ok, doe er dan maar tien.'

Jezus somt de geboden op wanneer de man die hem met 'goede meester' aanspreekt, hem vraagt wat hij moet doen: 'Pleeg geen moord, pleeg geen overspel, steel niet, leg geen vals getuigenis af, bedrieg niemand, toon eerbied voor uw vader en uw moeder'. Het kan zelfs nog korter: heb God lief boven alles en je naaste als jezelf. Een gouden regel die zelfs in het burgermansfatsoenlijk Nederlands tot zegswijze is geworden: 'Wat gij niet wilt dat u geschiedt, doet dat ook een ander niet.'

Jezus zelf ging in zijn uitleg van het gebod nog een stuk verder: 'Jullie hebben gehoord dat gezegd werd: "Je moet je naaste liefhebben als jezelf en je vijand haten". En ik zeg jullie: heb je vijanden lief en bid voor wie jullie vervolgen' (Matteüs 5, 43-44). Hij trok er zelf de uiterste consequentie uit door te bidden voor de mensen die hem doodden.

Je naaste liefhebben als jezelf - zo simpel en ingewikkeld tegelijk blijkt het te zijn. Het is niet moeilijk om het goede te doen. Maar het kwade blijft aan mensen trekken. Vandaar dat soms verzucht wordt: 'Niemand is goed.' Toch betekent dat niet dat er in mensen alleen maar kwaad huist. De bijbel biedt geen systematische of psychologische analyse van hoe een mens in elkaar zit, maar uit de vele verhalen die verteld worden, blijkt dat goed en kwaad in dezelfde mens kunnen wonen, soms heel dicht bij elkaar.

Dat maakt de bijbelse verhalen herkenbaar voor alle tijden. De wereld is niet in te delen in 'good ones' en 'bad ones'. De scheiding tussen goed en kwaad loopt door ieder mens heen. Daar kun je wel eens somber van worden, maar het heeft ook een hoopvolle kant. Ieder mens kan aangesproken worden om het goede te doen, en wie weet, zal hij eraan gehoor geven. Dat is waar God op blijft hopen.

Zo is het toch minder zwart dan het begin van dit stuk deed vermoeden. Zelfs Nick Cave ziet overigens lichtpuntjes:

'it ain't that in their hearts they're bad
they'd stick by you if they could
but that's just bullshit
people just ain't no good'

Coen van Alphen is pastoraal werker in Rotterdam-Charlois. Hij studeerde geschiedenis en theologie aan de Universiteit Utrecht.

Het goede van kennis / kennis van het goede

ALBERT JOOSSE

Antieke filosofen hadden moeite met het goede. Dat klinkt misschien raar, want was Plato niet de filosoof van het Goede met een hoofdletter, en draaide niet alles in de oudheid om het goede leven? Toch is het zo.

Laten we even buiten beschouwing laten wat we de simpele oplossingen kunnen noemen. Daarmee doel ik heel denigrerend op wie het genot als goede zagen, of dat nu het genot van het ogenblik of het gecalculeerde genot over een heel leven is.

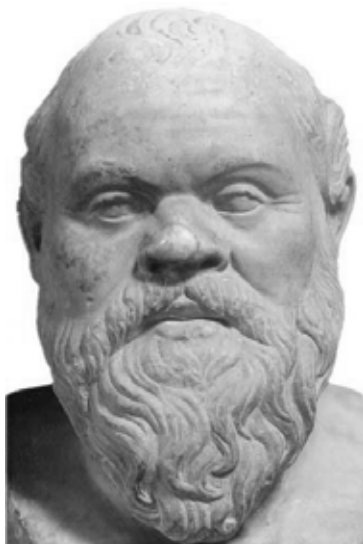
De filosofisch interessante ontwikkelingen zijn in wat je breed genomen de Socratische traditie kunt noemen, en daarmee doel ik op de filosofische werken van Plato, Aristoteles, en de Stoa. Maar uiteindelijk kwam deze traditie niet verder dan een formalistische beschrijving van het goede.

Het probleem laat zich kort neerzetten: het goede ligt niet in hebben, maar in gebruiken; en voor succesvol gebruik heb je inzicht nodig; zodat we op zoek moeten naar het bewuste inzicht.

Een eerste intuïtie is dat het goede te maken heeft met een geslaagd leven, en dat leven niet slapen is. Oftewel: de goedheid van dingen ligt niet in het bezit, maar in het gebruik ervan. En dat leidt tot de volgende typische gevolgtrekking (vergelijk Kant).

Kort en goed, Clinias, zei ik, het ziet er naar uit, dat het met betrekking tot alles wat we aanvankelijk goede dingen noemden niet zo kan zijn, dat ze op zichzelf en van nature goed zijn. Het schijnt kennelijk zo te zijn: als de domheid er de leiding over heeft, zijn die dingen nog groter kwaad dan hun tegendeel; en ze zijn dat des te meer naarmate ze beter in staat zijn dat wat hen leidt – een kwaad immers – van dienst te zijn. Wanneer daarentegen inzicht en wijsheid de boventoon voeren, dan zijn die dingen bijzonder goed. Maar op zichzelf hebben ze geen van beide ook maar de geringste waarde. (Euthydemus, 281d, vert. De Win)

Dit klinkt vertrouwd: Socrates drukt een jongetje op het hart dat hij kennis moet verwerven, want daarin is goedheid gelegen. Dit is ook het soort redenering dat de Stoa bij hun leer van de indifferentia, de neutrale dingen, brengt. Maar wie denkt dat hierin de bijdrage van Plato ligt aan het debat over het goede leven vergist zich. Dit was gemeengoed in intellectueel Athene. Plato maakt er juist een probleem van. Een eerste stap vinden we in het vervolg. Hij steunt op de gedachte dat een kunde wordt geïdentificeerd middels haar object.

[H]elp me even, Clinias, waar waren we ook alweer gebleven? Als ik me niet vergis, was het ongeveer hier: wij waren het er ten slotte over eens geworden dat filosoferen noodzakelijk is, is het niet zo? – Ja, dat is zo, stemde hij toe. – En wijsbegeerte is kennis verwerven, niet-waar? vroeg ik. – Ja. – Naar wat voor kennis moeten we dan streven, wil het de juiste kennis zijn? – Zouden we het niet eenvoudig zo kunnen zeggen: die welke ons tot nut zal strekken? (288de)

Hiermee is de ongedifferentieerde regel dat inzicht andere dingen goed maakt gebroken. Terwijl we zoeken naar het inzicht dat tot nut strekt zien we dat niet ieder inzicht bij het relevante gebruik uitkomt: inzicht in jagen reikt slechts tot het vangen – daarna moet er een kok bijkomen. En voor diezelfde bijl valt in eerste instantie de kunst van het regeren; in tweede instantie blijkt deze traditioneel hoogstaande kunde een extra zwaar probleem:

En de koninklijke kunst? Als zij alles te zeggen heeft over datgene waar zij over gaat, wat brengt zij dan tot stand? Misschien kom je hier niet uit. – Hemeltjelijf nee! – [...] Maar dit weet je alvast: als dat de kunst is die wij zoeken, moet ze ons van nut zijn. – Daar ben ik van overtuigd. – Dus moet ze ons iets goeds opleveren? – Dat kan niet anders, Socrates. – En iets goeds [...], dat is niets anders dan kennis omtrent iets. – Ja, zo heb je het gezegd. – Dan kun je dus ook alle andere resultaten die je aan de politiek zou kunnen toeschrijven

[...] niet kwaad en niet goed noemen. Wil ze de mensen echter van nut zijn en gelukkig maken, dan moet ze hen verstandig maken en kennis verschaffen. [...] Wat voor kennis verschaft ze ons dan wel? Het moet toch kennis zijn waar we iets mee kunnen? Met al zulke vormen van ambachtelijke kennis als ik net noemde heeft ze niets te maken, die zijn op zichzelf kwaad noch goed: geen enkele andere kennis moet zij ons verschaffen dan alleen zichzelf. (292a-d)

Zo wordt de regeerkunde een kunde die mensen tot regeerkundigen weet te maken; een kundefabriek waarvan we niet kunnen bepalen welke andere inhoud zij heeft. Afgezien van deze genetische kant van de zaak is dus het probleem: als het goede kennis is, en we definiëren de betreffende soort kennis als kennis van het goede, dan zijn we even ver van huis als op het begin.

Het bovenstaande is een langere versie van wat in de *Staat* heel kort wordt gezegd: wie menen dat het goede kennis is, komen in een cirkel als ze hun kennis willen specificeren (505bc). In dat werk fungeert die opmerking als opmaat tot de beelden van zon, lijn, en grot. In de secundaire literatuur zegt men dan ook vaak: *voilà*, middenin de *Staat* hebben we Plato's antwoord op 'Wat is het goede?' Maar dat gaat veel te snel. Niet alleen zijn de genoemde beelden slechts beelden, Plato laat Socrates ook expliciet zeggen: 'we hebben er geen afdoende kennis van' (505a), en 'laten we de zoektocht naar het goede zelf nu maar staken [...] maar ik ben wel bereid te spreken over wat het nageslacht van het goede is en er het meest op lijkt' (506e). Wat we in de *Staat* tegenkomen is ook inderdaad slechts een benadering van het goede, vooral via zijn effecten.

Dit probleem – hoe identificeren we een kennis die in aanmerking komt van het goede te zijn – blijft de antieke filosofie bezighouden. Tot slot drie lijnen waarlangs men een oplossing heeft gezocht. De eerste is die van de maat. Plato stelt in de *Philebus* voor om het goede te vatten middels drie begrippen: schoonheid, proportie, en waarheid (65a). In de *Staatsman* past hij deze proportionele benadering toe op menselijke karakters: een goede mix uit dapper en bezonnen is het beste. Hetzelfde schrijft Aristoteles in zijn

ethische boeken als hij deugden identificeert middels het juiste midden – hij is er iets beroemder mee geworden. Deze blijven allen formele omschrijvingen (uitgezonderd wellicht de schoonheid, maar die blijft sowieso, in het niet-zinnelijke bereik, mysterieus).

De tweede benadering is om de kennis waarom het gaat toch een bepaald ding als object te geven. Favoriete kandidaten zijn de sterren. In zo'n geval noemen we het contemplatie. We doen dan alsof de eis van het juiste gebruik voor deze dingen niet opgaat – en daar zit iets in, natuurlijk, want we kunnen niet zo makkelijk bij de sterren. Aristoteles flirt vaak met deze optie, zoals ook Plato.

De derde lijn is die van de Stoa geworden. Het is een creatieve omvorming van de laatste zin die ik uit de *Euthydemus* citeerde: 'geen enkele andere kennis moet zij ons verschaffen dan alleen zichzelf'. Eigenlijk is het niet heel anders dan wat hedendaagse filosofen willen als ze de rationele integriteit van een *agent* uitverkiezen tot hoogste goed. Of het coherent is staat te bezien, of het meer dan een formalistische beschrijving biedt al helemaal, maar in ieder geval heeft Cicero er een leuk beeld voor:

Zoals onze ledematen ons als voor een bepaalde manier van leven gegeven zijn, zo lijkt het verlangen van onze geest niet gegeven voor een willekeurig soort leven, maar voor een bepaalde levensvorm – zo ook de rede, en de volmaakte rede. Zoals aan een toneelspeler of een danser niet een willekeurige, maar een heel bepaalde rol of dans is gegeven, zo moet ook het leven op een bepaalde manier worden geleefd, niet willekeurig. En die manier noemen we 'in overeenstemming' [vergelijk de Stoïsche stelregel]. Verder stellen we dat de wijsheid niet met navigatiekunst of geneeskunde te vergelijken is, maar met de juist genoemde toneelkunst en dans, dat ze haar doel in zichzelf heeft, en niet buiten zich zoekt; het is namelijk de uitoefening van de kunde. Maar er is een ander onderscheid juist met deze kunsten, dat in hun geval een kunstuiting niet alle andere onderdelen van de kunst bevat. Goede handelingen bevatten echter alle voortreffelijkheidsfactoren. Want alleen de wijsheid is volledig op zichzelf betrokken. (*Over het ultiem goede en het ultiem slechte*, 3.23-4, vert. enigszins vrij)

Gilles Peterson

ANNEMARIE KALIS

Wie mijn held is, daar heb ik tot aan het schrijven van deze tekst nog nooit in mijn leven een seconde over nagedacht. Heb ik een held? Onmiddellijk komen genante herinneringen boven aan slungelige singer-songwriters met een tragische oogopslag. Daaruit wordt duidelijk dat het van groot belang is om onderscheid te maken tussen *helden* en *idolen*. Idolen had ik vroeger wel en als ik heel eerlijk ben hebben die singer-songwriters nog steeds een bijzondere plaats in mijn hart, maar helden zou ik ze zeker niet willen noemen, en zo noemde ik ze toen trouwens ook al niet. Een volgende gedachte is dat als ik al een held heb, het *zeker* geen filosoof is, en waarschijnlijk in het geheel geen academicus. En dat brengt me bij mijn eigen, ter plekke ontwikkelde opvatting van wat een held is: iemand die je een dimensie van de werkelijkheid laat zien die je zelf nooit vermoed zou hebben, iemand die je een volledig onverwachte wereld laat zien. Natuurlijk kan dat ook heel goed binnen de filosofie: misschien is dat zelfs precies het enige dat filosofie echt spannend maakt. Ik zou dus zeker ook een stuk kunnen schrijven over mijn held binnen het domein van de filosofie. Maar als het gaat om een held *sans phrase*, dan moet het iemand zijn die me verrast en de ogen opent *sans phrase*, en dat betekent dat zo'n held uit heel ander hout gesneden moet zijn dan ikzelf.

Geen academicus dus, niet iemand die de wereld aangrijpt met woorden en gedachten. Iemand die een volledig ander perspectief op de werkelijkheid vertegenwoordigt. En nu ik op dit punt ben aangeland weet ik ook wie het zou moeten zijn: Gilles Peterson, een Britse DJ en radiopresentator naar wie ik al vijf jaar luister. Gilles heeft een wekelijks muziekprogramma op de BBC, de Worldwide show, waarvan de leader zoiets is als "Searching for the perfect beat - joining the musical dots - soul, R&B, hip-hop, house, Afro, Latin, dubstep, jazz and beyond". Het goede is dat ik voor ik naar hem begon te luisteren een hekel had aan tenminste de helft van genoemde muziekstijlen. R&B of soul is in mijn hele muziekcollectie niet te vinden. Nog steeds gebeurt het me regelmatig dat hij een nummer instart waarvan ik denk - Gilles, alsjeblieft! Als ik dit wil horen zet ik L.O.V.E. ra-

dio wel aan! Maar steeds word ik verrast en verbaasd, en leer ik dat er verschil is tussen commerciële R&B trash en de 'hidden treasures' die Gilles vanaf zijn stoffige zolder tevoorschijn haalt. Muziek blijkt een universum van onbegrensde mogelijkheden: in ieder genre zijn meesterwerken en momenten van muzikale extase te vinden. Zoals iemand het omschreef die een hele nacht dansend doorbracht in een club waar hij draaide: "At the end of the show I felt this tremendous gratitude to the guy for going and finding all those records — and for the fact that someone along the way probably told him to stick to one genre, but he just couldn't". En die open blik en zijn onvermogen tot vooroordeel maakt Gilles tot de

beste radioDJ die er is – en tot mijn held. Ik vraag me af hoeveel mensen ooit live naar zijn programma luisteren: het wordt namelijk uitgezonden op dinsdagnacht van twee tot vier. Dat betekent dat hij maar weinig mogelijkheden heeft om zich geroemd en geliefd te weten door leuke telefoontjes of berichten van luisteraars. Maar nog nooit heb ik hem horen klagen over dit ondankbare *time-slot*,

noch over zijn eenzaamheid in de ether. Gilles heeft zijn eigen nachtelijk universum, en volgens mij leeft hij daar ook overdag in: I've got like, I've got six bedrooms worth of records. Big rooms, big rooms. I've got a lot of records. I've got some good records though..." Ik luister altijd via de onvolprezen 'listen again' functie op de BBC-website, en zo heeft Gilles me al door heel wat stugge papers en inspiratieloze paragrafen heen geholpen. Door te luisteren voorkom ik dat ik me verlies in de tunnels van woorden en zinnen die je graaft als filosofie je dagtaak is. Door zijn landschap van muziek voel je dat altijd alles ook anders kan: het is de belofte van onverwachte ideeën en onvermoede mogelijkheden. Ook op maandagmiddag zweeft zijn nachtelijk universum achter in mijn hoofd terwijl ik me buig over de vraag of moral luck nu een werkelijk of slechts imaginair probleem is. Maar waar ik van kan dromen is het moment waarop ik misschien ooit op dinsdagnacht over uitgestorven snelwegen van Londen naar Manchester onderweg zal zijn, en de wereld van Gilles zich via krakende autospeakers zal vermengen met de nacht en het voorbijgeschietende landschap.

Filosofie in Tübingen

JAN VORSTENBOSCH

Holland heeft z'n Leiden, België z'n Leuven, Engeland z'n Oxford: oude, middelgrote steden, die gedomineerd worden door de aanwezigheid van een eeuwenoude universiteit. Duitsland heeft er zo een heel rijtje: Marburg, Freiburg, Heidelberg. In één zo'n stad, het Zuid-Duitse Tübingen mocht ik de afgelopen drie maanden verblijven voor onderzoek en onderwijsvoorbereiding. Tübingen is voor filosofen interessant omdat de geest van Hegel (en Schelling en Schlegel) er rondwaart; het zicht op de toren waar Hölderlin zijn dagen sleet nadat hij gek geworden was, is nooit ver weg; en als de wind goed staat kun je ook nog de geur van Heidegger opsnuiven.

Ik loop op een vrij uurtje in de namiddag, het schemert al een beetje, de Alte Bursa binnen, een momenteel in de steigers staand gebouw in een steegje vlak onder de Stiftskirche die er zo'n 25 meter bovenuit torent. De vroegere hiërarchie van god en wijsbegeerte is meteen duidelijk. Dit is de plek waar sinds jaar en dag de filosofen huizen. Ik stoot mijn hoofd bijna aan een enorme paal, uit 1468, zoals de mevrouw me vertelt die portiert in een enigszins met de houten omgeving detonerend glazen hokje. Door het glas zie ik een collegezaal waar een groepje filosofiestudenten in de banken bij elkaar hangt (zo'n 15 van de 400 die Tübingen telt, de faculteit is ongeveer even groot als de onze, en maakt sinds 2010 deel uit van de veel grotere faculteit der geesteswetenschappen met zo'n 7000 studenten), ik voel me thuis – de studenten zien er precies zo uit als in Nederland. 'Die gläserne Frau' ontdooit en verwijst me naar de 2^e verdieping om de opvolgers van Hegel in levende lijve te kunnen zien.

De houten trap kraakt zoals ie moet kraken en het allermooiste komt nog: als ik door de klapdeur de gang oploop zie ik aan weerszijden zo'n 40 meter boekenkast staan, onderbroken door de deuren van de professoren en de medewerkers en door seminarzaaltjes met de namen van Melanchton, Schelling en andere grootheden die hier verbleven. Je hoeft hier dus maar een paar meter te lopen om iets op te zoeken! Wat een gemak, vergeleken bij onze gecentraliseerde bibliotheek met zijn 'monumentale' trap.

Ik loop de namen van de professoren langs, het zijn er zo'n vijf, de bekendste zijn de historicus Manfred Frank en de ethicus/politiek filosoof Otfried Höffe.

Naar hem ga ik luisteren in de eerste week van het semester hier, dat pas de derde week van oktober aanvangt. De oplopende collegezaal is in de Neue Aula, gelegen aan de centrale allee in Tübingen waar de mensa, de bibliotheek en andere nieuwere universiteitsgebouwen staan: de drukke Wilhelmstrasse. De zaal zit stampvol met zo'n 120 aandachtige toehoorders. Höffe, een statige man van achter in de 60, houdt echt een 'Vorlesung'. Zijn voorgelezen zinnen zijn gebeiteld, met zo nu en dan een opmerking eromheen. Een structuur en enkele belangrijke citaten uit Kant's 'Was ist Aufklärung', ondersteunen zijn verhaal dat precies, helder en inhoudelijk sterk is. Het smaakt naar meer, maar ik word geacht hier zelf creatief te worden. Mijn werkplek bevindt zich in de lokalen van het IZEW, het Internationales Zentrum für Ethik in der

Wissenschaften, dat ooit geleid werd door ene Marcus Düwell, voordat hij geheadhunted werd door de Utrechtse scouts. Het IZEW verhoudt zich tot de filosofie faculteit, zoals het Ethiek Instituut dat bij ons doet. Deels

overlappende aanstellingen, deels eigen onderzoeksgroepen, gefinancierd uit de derde geldstroom.

Misschien is voor studenten die het bruisende leven zoeken, Tübingen een beetje te rustig; maar voor hen die een plek zoeken waar je filosofie, cultuur en het studentenleven kunt combineren en bovendien je Duits kunt ophalen, is het een ideale plek. Het is overzichtelijk, ademt geschiedenis, het is behoorlijk internationaal en er zijn disproportioneel veel boekhandels, en mooie oude Kneipen, bruine cafés, waar het goed toeven is in de namiddag, bij een groot glas Hefeweizen, de kille, natte herfst buiten wetende.

In één zo'n Kneipe ben ik om zeer specifieke redenen stamgast geworden: Boulanger aan de Collegiumgasse. Het verhaal gaat dat Hegel hier in zes weken tijd veelal in kennelijke staat de *Phänomenologie des Geistes* heeft geschreven, hetgeen voor zijn bewonderaars de intuïtieve, roesachtige creativiteit van het boek verklaart, en voor hen die Hegel haatten.... Ik heb het boek voor me liggen, en kijk eens rond: er zitten een stuk of vier uitgebluste Württembergers voor zich uit te kijken. Het is duidelijk dat de filosofie hier niet meer zo huis houdt als in het begin van de 19^e eeuw. Maar toch: dat Hegel hier, misschien wel op deze plek, heeft gezeten, en dat dit lokaal sinds die tijd niet zo heel veel veranderd is... Het is net of ik de eerste pagina's al iets beter begin te begrijpen.

Afgestudeerd: en nu?

SJIMMIE LENSEN

Van tevoren had ik het niet verwacht, maar als je je diploma eenmaal op zak hebt ga je heel anders naar de dingen kijken. In plaats van je druk te maken over het lezen van teksten en het schrijven van papers kun je je opeens druk gaan maken over je eigen leven in de nabije toekomst. Alles ligt open: maar wat wil je?

Een van de belangrijkste punten die in mijn gedachtegang over deze nabije toekomst een rol spelen heeft te maken met het fenomeen ‘carrière’. Als je afgestudeerd bent kun je carrière gaan maken. Je kunt een baan gaan zoeken waarin je kunt laten zien wat je kan, waardoor je vervolgens een nog “betere” baan kunt krijgen. Het uiteindelijke doel is vaak het verdienen van zoveel mogelijk geld, opdat er in luxe en gemakzucht geleefd kan worden. Op de een of andere manier roept een dergelijk toekomstperspectief bij mij een bepaalde walging op. Natuurlijk is geld van belang, als middel, maar als doel op zich vind ik het een verschrikking. Ik denk dat mijn afgunst van een dergelijk - hier wel heel algemeen uiteengezet - toekomstperspectief goed naar voren komt in het nu volgende citaat van Christopher McCandless: “So many people live within unhappy circumstances and yet will not take the initiative to change their situation because they are conditioned to a life of security, conformity, and conservatism, all of which may appear to give one peace of mind, but in reality nothing is more dangerous to the adventurous spirit within a man than a secure future.” Chris McCandless besloot na zijn studie aan Emory University (USA) om op reis te gaan. Twee jaar lang reisde hij door Amerika, zonder auto, zonder geld; alleen met zijn backpack. Het citaat vervolgt dan ook: “The very basic core of a man’s living spirit is his passion for adventure. The joy of life comes from our encounters with new experiences, and hence there is no greater joy than to have an endlessly changing horizon, for each day to have a new and different sun.”¹ Om zijn reis de ultieme revolutie te doen krijgen koos Chris ervoor om uiteindelijk de wildernis van Alaska in te trekken. Hoe dit avontuur geëindigd is laat ik graag in het midden.

Van centraal belang is namelijk de tweeledige manier van denken die door zijn verhaal opgeroepen wordt over het fenomeen carrière. Ergens anders in

zijn dagboek schrijft Chris tevens dat carrières volgens hem een 21e-eeuwse uitvinding zijn. En ik geef hem daar niet direct ongelijk in. De uiteindelijke tegenstelling is er denk ik een tussen vrijheid/avontuur en zekerheid/gebondenheid. Als je afgestudeerd bent kom je met deze tegenstelling in aanraking. Wat wil je liever? Wil je een zeker en geborgen leven waarbij je kans loopt in gewoonte te vervallen? Of wil je een vrij en avontuurlijk leven waarbij je bijvoorbeeld kans loopt niet fatsoenlijk rond te kunnen komen? Als de keuze echt alleen van mij afhankelijk zou zijn dan zou deze me niet makkelijk vallen denk ik. Maar gelukkig is dat niet helemaal het geval.

Naast het feit dat ik er ben die over mijn eigen toekomst nadenkt is er namelijk ook nog een grote weide wereld, waarin miljarden andere mensen nadenken over hun toekomst en over die van anderen. Wat ik daarmee wil zeggen is dat uit elke vorm van intermenselijk contact nieuwe mogelijkheden kunnen ontstaan. Het punt is echter dat dit vaak alleen het geval is als men zich daarvan bewust is. Ik bedoel hier niet mee dat (geforceerd) netwerken op netwerkbordels volgens mij een goede manier is om aan werk te komen waar je echt blij van wordt. Wat ik wel bedoel is dat je, als je openstaat voor de mogelijkheden die ontmoetingen met willekeurige andere mensen op kunnen leveren, zonder er naar op zoek te zijn, nog wel eens versted kunt komen te staan. Laat me een voorbeeld geven.

Mijn vriendinnetje is net als ik afgestudeerd, maar in de Fotografie. Als afstudeerproject heeft ze een zwart-wit documentaire gemaakt over het leven van een circusartiest in een Nederlands circus. Om een artiest te vinden die ze zou kunnen volgen zijn we samen naar een circus gegaan, waarvan ze via de mail al algemene toestemming had gekregen om foto’s te nemen. Direct toen we het circusterrein betraden liepen we tegen een vrouw op. Deze vrouw dacht in eerste instantie dat we dierenactivisten waren die haar vragen kwamen stellen over haar tijgers, maar na een korte uitleg van de bedoeling van Dominique’s project was ze heel relaxed. We mochten de caravan inkomen, waar we ontvangen werden door een stuk of acht hondjes, en kregen een kopje thee. De vrouw, Eva heet ze, begon al vrij snel te spreken over haar bizarre leven en over *metafysica* (in het algemeen). Hier kwamen interessante gesprekken uit voort. De afspraken die gemaakt diende te worden voor het project werden gemaakt, en Dominique kon van start.

¹ Jon Krakauer schreef het reisdagboek van Christopher McCandless alias Alexander Supertramp uit tot roman onder de titel ‘Into the Wild’. Sean Penn verfilmde dit boek onder dezelfde titel.

Wat wil ik hier nu mee zeggen? Welnu, Eva heeft ons halverwege en na afloop van Dominique's project gevraagd of we misschien zin hebben om samen haar biografie te schrijven! Iemand van de BBC heeft haar een aantal jaar geleden gevraagd of er niet een dergelijk boek over haar gepubliceerd zou kunnen worden, omdat ze zo'n ongelooflijk interessant leven leidt. Ter illustratie, Eva heeft met haar eigen Magic/Illusion show (denk aan Hans Klok maar dan beter, en met dieren) de hele wereld afgereisd en heeft vele extremen die het leven kan kennen daarbij ervaren en doorstaan. Zo iemand is wel een boek en/of documentaire/film waard, moet de betreffende persoon van de BBC gedacht hebben. Tot nu toe is er echter nog niets van terecht gekomen. En omdat Eva ons in haar ogen op het juiste moment is tegengekomen heeft ze nu het idee dat daar verandering in kan komen. Wat een eer! En wat een uitdaging! Dit is precies wat we willen!

Dominique en ik zouden ook heel graag samen documentaires willen maken, bestaande uit foto's en tekst. De foto's zouden de wereld waarin bepaalde mensen leven weer kunnen geven (denk aan minderheidsgroepen in Nederland, bijzondere mensen of mensen die in vergetelheid zijn geraakt), en de tekst

zou in kunnen gaan op het wereldbeeld dat de betreffende mensen erop nahouden. Dergelijke documentaires zouden een weergave zijn van onze ontmoetingen met andere mensen. Het zou toch fantastisch zijn om zoiets te doen? Hoewel er tot noch toe niet veel van gekomen is om met een dergelijk project te beginnen (we houden onszelf voor dat we eerst dat boek maar eens moeten schrijven en dan wel verder zien), is er wel een levendige ambitie die ons daar hopelijk toch toe gaat aanzetten, tenminste als de wereld een beetje mee wil werken.

Laten we maar zeggen dat we tot nu toe in ieder geval niks te klagen hebben, dat er een geweldig avontuur aan zit te komen dat ons absoluut niet de gewenning en gewoonte in zal drijven die ik voor me zie als ik aan een kantoorbaan denk, en dat we dit allemaal te danken hebben aan een toevallige ontmoeting met iemand waarvan we het bestaan tot dat moment niet eens vermoed hadden. Dat is toch fantastisch! En wat de carrière betreft: we zien wel hoe het loopt en we zien wel waar we uitkomen. Let's go into the wild!

*Sjimmie Lensen is in oktober 2010 afgestudeerd
Academische Masterstudent*

Het verwarde debat over cultuur en identiteit

MISCHA DEKKER

Wij-zij denken, Trots op Nederland, Moslimwereld. U weet gelijk waar ik het over ga hebben. Cultuur en identiteit zijn onderwerp van zowel een vurig wetenschappelijk als een fel maatschappelijk debat. Maar het is een verward debat. Ik wil het hier niet hebben over de gebruikelijke kritiek op het wij-zij denken, zoals dat te vinden is bij Amartya Sen. Juist die uitgebreide kritiek op het wij-zij denken berust vaak op een overhaaste (zij het goed bedoelde) veronderstelling dat het wij-zij denken op een ondoordachte fout berust. Dat het voor de sfeer in de samenleving wellicht beter is het wij-zij denken wat te dimmen betekent echter niet dat dit denken uit de lucht gegrepen onzin is. De term 'wij-zij denken' heeft hele andere connotaties dan 'oog voor diversiteit'. In plaats van de verschillen tussen culturele groepen te ontkennen kunnen we ons beter focussen op hoe om te gaan met deze verschillen.

Nobelprijswinnaar Amartya Sen staat bekend om zijn hoopvolle betogen voor de mogelijkheid van een vreedzamere wereld. In *Identity and Violence*, zijn invloedrijke werk uit 2006, beargumenteert Sen dat zowel in de huidige wetenschappelijke als maatschappelijke debatten over cultuur te veel uitgegaan wordt van wat hij een singuliere opvatting van identiteit noemt. Er wordt vanuit gegaan dat mensen zich primair identificeren met één ding, bijvoorbeeld het arbeider-zijn of het christen-zijn. Een dergelijke opvatting van identiteit is volgens Sen onjuist en leidt tot geweld en polarisatie tussen groepen. 'The well-integrated community in which residents instinctively do absolutely wonderful things for each other with great immediacy and solidarity can be the very same community in which bricks are thrown through the windows of immigrants who move into the region from elsewhere'. Sommige auteurs beweren dat het voor het creëren van een groepsidentiteit noodzakelijk is een vijand aan te wijzen van deze identiteit. Een meervoudige opvatting van identiteit is naar Sens mening juist: hij kan tegelijk een professor, een Brit, een migrant uit India, een liefhebber van cricket, een feminist en een schrijver zijn. Ik heb onvermijdelijk meerdere identiteiten en behoor daardoor niet toe aan één groep. Volgens Sen wordt er in de meeste discussies over cultuur en identiteit echter

wel uitgegaan van het feit dat mensen bij één groep horen. Twee voorbeelden:

2001 werd door de Verenigde Naties uitgeroepen tot het jaar van een 'Dialogue among Civilizations'. De visie achter deze term is als volgt:

'Dialogue among civilizations, viewed from an ethical perspective, is in fact an invitation to discard what might be termed the power oriented will, in favour of a love oriented one. In this case, the result of dialogue will be empathy and compassion. And the interlocutors will primarily be thinkers, leaders, artists and all benevolent intellectuals who are the true representatives of their respective cultures and civilizations'

"Er zijn geen verschillen tussen culturen, de hele wereld deelt in een cultuur van liberale democratie"

Deze resolutie werd aangenomen als reactie op het idee van een *Clash of Civilizations*, het meest invloedrijk uiteengezet door politiek theoreticus Samuel Huntington in *The Clash of Civilizations and*

the Remaking of World Order. Het idee van een *Dialogue among Civilizations* werd als eerste verwoordt door Mohammad Khatami, voormalig president van Iran. Deze opvattingen staan in het debat tegenover elkaar, maar komen overeen in de gedachte dat er fundamentele verschillen zijn tussen cultuurblokken. Volgens Huntington en de zijnen leiden deze verschillen noodzakelijk tot gewelddadige botsingen tussen culturele groepen. Deze gedachte heeft geleid tot zijn apodictische voorspelling dat niet economische of politieke, maar culturele eenheden in de wereld de komende decennia de voornaamste scheidslijnen zullen vormen van gewelddadig conflict. Bush 'Axis of Evil' speech en Ahmedinejads 'Satan America' drukken het *Clash of Civilizations* perspectief duidelijk uit. Het dialoog perspectief stelt hiertegenover dat vredelievende en vriendelijke relaties tussen deze zogenaamde culturele civilisaties wel degelijk mogelijk zijn.

In zijn *Identity and Violence* benadrukt Amartya Sen de gevaren van deze beide opvattingen. Beide posities gaan uit van een 'harde' opvatting van cultuur: er zijn in de wereld verschillende cultuurblokken te onderscheiden die fundamenteel verschillen van elkaar. Dit is een verkeerde opvatting van cultuur volgens Sen. Culturen uit verschillende cultuurblokken lijken vaak meer op elkaar dan culturen binnen cultuurblokken. De Canadese cultuur lijkt misschien meer

op die van Europese landen dan op die van de Verenigde Staten en Peruaanse gewoonten meer op Nepalese gewoonten dan op Argentijnse. Ten minste, dat is hoe Sen het ziet. U ziet dat het moeilijk is om goede voorbeelden voor deze these te geven, misschien kunt u zelf betere voorbeelden invullen. Maar dit is nu juist het probleem met de these van Sen. Uit het idee dat mensen zich meervoudig identificeren lijkt hij te concluderen dat er geen fundamentele verschillen tussen culturen in de wereld zijn. Deze gevolgtrekking is niet vanzelfsprekend: een tandarts uit India kan zich identificeren met Sikhs, andere tandartsen, andere vaders en zijn geboortestreek Rajastan. Een tandarts uit Engeland kan zich identificeren met het protestantisme, andere tandartsen, andere vaders en andere bewoners van London. Zij identificeren zich allebei meervoudig, maar dit betekent niet dat er geen fundamentele verschillen zijn tussen culturen in de wereld.

Volgens Sen leidt het zichzelf opvatten als singulier geaffilieerd noodzakelijk tot polarisatie en geweld tussen culturele groepen. Maar deze strijd tussen groepen is volgens hem geenszins noodzakelijk omdat mensen in werkelijkheid niet singulier geaffilieerd zijn. Daarom kan ook niet in zo'n sterke mate van culturele groepen - laat staan van civilisaties - gesproken worden. Als we *Identity and Violence* volgen moeten we inzien, dat onszelf opvatten als behorend tot één groep onjuist is en tot geweld lijkt. Dit inzicht zou leiden tot minder conflict tussen culturele groepen in de wereld. Daar heeft Sen waarschijnlijk gelijk in.

Maar dit is ook een erg gevaarlijke positie. Het ontkennen dat er grote verschillen tussen culturen zijn is naïef en onterecht: deze zijn er wel. Het is hier niet nodig om voorbeelden te gebruiken, ik denk dat u zelf een aantal fundamentele verschillen tussen Nederlandse en Chinese gewoontes kan opnoemen. De

uitspraak dat verschillen tussen culturen niet groot zijn wordt bijna alleen maar gedaan vanuit het Westen. Binnen de filosofie wordt dit wel de discussie tussen Westerse universalisten en Oosterse relativisten genoemd. Vanuit 'het Oosten' wordt een dergelijke houding vaak gezien als Westerse arrogantie: er zijn geen verschillen tussen culturen, de hele wereld deelt in een cultuur van liberale democratie. 'Waar dit ontkennt wordt, wordt de cultuur van het land onderdrukt door een groep autoritaire leiders', voegt de liberale theoreticus er aan toe.

Sen benadrukt de relatie tussen zichzelf opvatten als singulier geïdentificeerd en geweld zo sterk dat deze relatie haast onvermijdelijk lijkt. Als er toch wel verschillende cultuurblokken zijn, lijken we met Sen verwickeld te zijn in een onvermijdelijk gevecht tussen civilisaties. Hiermee is het voornaamste wat Sen doet het ondersteunen van auteurs als Huntington die het hebben over een onvermijdelijke *Clash of Civilizations*. Dit is natuurlijk niet Sens doelstelling maar het doemscenario komt in zijn werk wel angstvallig scherp naar voren. Het eerder genoemde 'dialogue tussen civilisaties perspectief' doet meer recht aan de verschillen tussen culturen in de wereld. Daarmee vormt zij een veiliger weg voor het zoeken naar een vermindering van cultureel conflict. Mensen moeten kunnen omgaan met mensen die anders zijn dan zichzelf. In plaats van te ontkennen dat er verschillen zijn is het beter om te leren omgaan met deze verschillen. De gedachte dat iedereen hetzelfde is draagt niet bij aan deze instelling.

Voor de mastercursus 'Filosofie, Wetenschap en Opinie' heeft Mischa Dekker zijn bachelorscriptie herschreven met dit essay als resultaat.

Ghost Dog: the way of the samurai

JORT BLOKPOEL

In ieder nummer van de filosoof plaatsen we een recensie van een film, boek of iets anders wat gerecenseerd kan worden. Natuurlijk willen we graag dat deze recensie aansluit bij het thema van dat nummer. Voor de huidige editie moesten we dus iets vinden dat enigszins zou aansluiten bij het Goede. Er zijn voldoende kandidaten, dat is het probleem niet. Een boekje van de Dalai Lama, een film als *Into the Wild*, eventueel zelfs de Bijbel (op zich heel interessant voor een recensie), maar het zou nog leuker zijn als het een recensie is van iets waar nog niet iedereen van gehoord heeft. Op een avond raadde Micha Werner Martijn en mij aan de film *Ghost Dog* te kijken. Zoals een goede student dat betaamt, hebben we precies dit gedaan. Op een maandagavond was de hele redactie verzameld in mijn studentenkamertje om ons onder het genot van bier en popcorn te vermaken met de in 1999 verschenen film *Ghost Dog: The Way of the Samurai*, met in de hoofdrol Forest Whitaker als de mysterieuze Ghost Dog.

De eerste indruk: deze film heeft alles, gangsters, Italiaanse maffia, Samurai filosofie, een Franse ijscoman, postduiven. Het verhaal gaat ongeveer als volgt: er is een jongeman in een getto wiens leven op een dag gered wordt door een hoge pief in de lokale maffiafamilie. Om onduidelijke redenen raakte deze jongeman geïnteresseerd in een boekje getiteld *Hagakure: The Way of the Samurai*. Geïnspireerd door het boekje besluit de jongeman zich als huurmoordenaar in dienst te stellen van de maffiabaas die zijn leven heeft gered. Uiteindelijk loopt alles in het honderd, zoals dat gaat

in de maffia. De grote zwarte Samurai van de hood vindt zichzelf uiteindelijk aan de verkeerde kant van het pistool van de georganiseerde misdaad.

Het plot is niet heel baanbrekend, de dialogen tussen de meeste karakters zijn zwak en het wordt nergens in de film precies duidelijk of het nu een actiefilm, een komedie, een maffiafilm of een samurai-film is. Wat betreft de standaard criteria moet ik het grondig oneens zijn met Micha, dit is geen goede film. Dat wil echter niet zeggen dat er helemaal geen reden is om deze film te kijken. Ten eerste is er een uiterst boeiende *Lost in Translation* vriendschap tussen

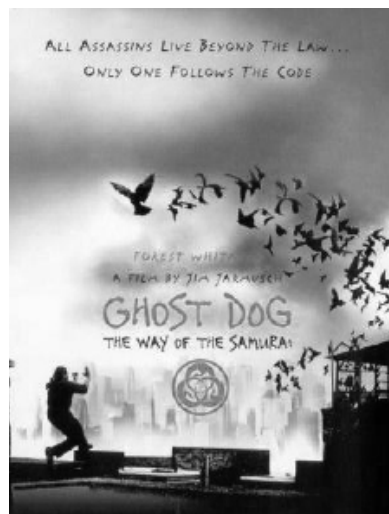
Ghost Dog en de Franse ijscoman waar beiden elkaar volledig begrijpen, ondanks een onoverbrugbare taalkloof. Verder wordt het verhaal af en toe onderbroken door een welkom citaat uit de *Hagakure*, de broodnodige verdieping in dienst van het verhaal, die interessante achtergrond geeft over de relatie tussen *Ghost Dog* en de maffiabaas.

Gezien de aard van het thema lijkt het mij op zijn plaats hier iets dieper op in te gaan. De les, die we uit de *Hagakure* citaten kunnen leren, vertelt iets over de moraliteit en antropologie van de Samurai. Centraal in het denken van de Samurai staan de dood en de trouw aan de meester. De film begint met het citaat: *"The Way of the Samurai is found in death. Meditation on inevitable death should be performed daily. [...] And every day, without fail, one should consider himself as dead. This is the substance of the Way of the Samurai."* Iets later wordt ons ook geleerd: *"If one were to say in a word what the condition of being a samurai*

is, its basis lies first in seriously devoting one's body and soul to his master."

Het bewust zijn van je sterfelijkheid en totale toewijding aan je meester creëren de bijzondere situatie waarin de Samurai zijn volledige verantwoordelijkheid aan zijn meester verschuldigd is. Moraliteit is een leeg concept, een Samurai handelt slechts uit de plicht, die hij tegenover zijn meester heeft. Het is natuurlijk een interessante vraag in hoeverre een Samurai zich kan onttrekken aan zijn individuele handelen, maar voor een Samurai is dit niet van belang. Uiteindelijk is de kern van de Weg van de Samurai jezelf reduceren tot een werktuig ten dienste van je meester.

Je doet wat er van je verlangd wordt zonder vragen of bedenkingen en als je niet langer nuttig bent voor je meester - of wanneer het in het belang van je meester is - zul je sterven. Wat dat betreft zou je kunnen zeggen dat iemand, vanaf de dag dat hij Samurai is, inderdaad beschouwd moet worden als dood. Zo bekeken getuigd het van een zekere levensmoeheid dat *Ghost Dog* besluit Samurai te worden. Deze film biedt de mogelijkheid de daden van een dode te aanschouwen. In zoverre is het een unieke film. Micha, je had helemaal gelijk.

Voetbalgek: geen daden, maar woorden

FRANS KUSTERS

Voetbal is een zinloos spel. 22 spelers proberen de bal te veroveren en als ze hem, na veel moeite, hebben, dan schoppen ze hem zo snel mogelijk weer weg. Bij voorkeur tussen twee palen met een lat erop. Tijdens het lezen van *Voetbalgek: bespiegelingen van een filosoof* van Jan Vorstenbosch moest ik regelmatig aan deze woorden terugdenken. Een jaar of twaalf moet ik zijn geweest toen een klasgenoot mij hiervan probeerde te overtuigen tijdens een discussie over voetbal. Had hij gelijk?

Op dat moment vond ik dat zeker niet. Maar mijn liefde voor het spel was toen ook erg groot. Bovendien had ik veel medestanders. En mensen laten zich nou eenmaal moeilijker overtuigen als ze een grote achterban hebben. Toen, maar ook nu, zou hij veel mensen tegenover zich vinden. Tijdens het WK waren we in Nederland weer eens getuige van de gekte die voetbal oproept bij miljoenen mensen. Dan kan het toch geen zinloos spel zijn?

Afgelopen zomer zaten er ongetwijfeld ook veel 'opportunisten' thuis voor de TV, of – die kans is groter – in de kroeg. Veel mensen houden echter van voetbal. Letterlijk; een liefdesrelatie. Als speler (circa 1,2 miljoen in Nederland) en/of als kijker (regelmatig meer dan vier miljoen). "Wat is er nou eigenlijk zo leuk, mooi, spannend, interessant, mysterieus en moeilijk aan voetbal?" Dat is de vraag die Vorstenbosch, geheel terecht, aan de orde stelt.

Hij heeft bovendien een sterk persoonlijk motief: hij is zelf een voetballiefhebber; in hart en nieren. *Voetbalgek* staat dan ook vol met persoonlijke herinneringen: het voor het eerst in aanraking komen met de bal; zijn eigen ontwikkeling tot flankspeler en de wedstrijden met het familieteam. Daarnaast passeren er historische gebeurtenissen (zoals de Champions League-finale van 1999) en figuren (zoals Bergkamp en uiteraard Cruyff) de revue.

De voetballiefhebber die dit boek leest zal hierdoor zelf ook vaak terugdenken aan zijn of (veel minder vaak) haar verleden. En niet zelden nog steeds zichtbaar en/of voelbaar aan het eigen lichaam. Zo herinnert mijn linkervoet mij soms nog aan een training waarbij ik mijn middenvoetsbeentje brak. Ik was van plan om de bal zo hard het doel in te knallen dat ik vergat waar hij was en in de grond schopte. Ik moest ook terugdenken aan een andere actie. Ik stond laatste man. De bal viel uit de lucht. Met mijn knie wist ik de bal drie keer met een boogje naar

voren over drie tegenstanders heen te spelen. Vervolgens plaatste ik de bal achter de verdediging van de tegenpartij, zodat de spits alleen op de keeper af had kunnen lopen. Helaas liep hij buitenspel.

Misschien zou Vorstenbosch nu de conclusie trekken dat dit het ongelijk aantoont van Hegel: 3 blijkt geen heilig getal. Hij verbindt namelijk de verhalen (waar sport wel om draait) en elementen uit het voetbal met filosofische theorieën. *Voetbalgek* is niet een boek over "alles waar het doorgaans te veel en te lang over gaat" (transfersommen, incidenten en affaires), maar over het ontstaan van een passie als scheiding van de moeder; de wedstrijd als uur

van de waarheid zoals Heidegger het bedoelde ('onverborgenheid'); en het realiseren van de praktische rede door het gebruiken van de voet (die door de filosofie te veel over het hoofd zou zijn gezien). De lezer wordt zelfs getraakteerd op een socratische dialoog over voetbal als hoogste vorm van sport. Waarin, zoals ook bij Plato, de tegenstander wel iets te weinig tegendruk uitoefent zodat *Philosphairos* (Vorstenbosch) hem 'op kan rollen'.

Ik zei al: mijn liefde voor voetbal was groot. Zelf een bal hooghouden of tegen een muurtje trappen heb ik nooit begrepen. Treuren om een mislukte pass of verloren wedstrijd duurde bij mij nooit erg lang (als ik al treurde). Daarvoor vond

ik het niet belangrijk genoeg. Zeker niet in mijn latere jaren, waarin de denker zich steeds meer liet gelden in de voetballer. Vorstenbosch merkt echter terecht op dat voetbal *zinvol* kan zijn voor al die mensen die wekelijks spelen en/of kijken zonder dat het *belangrijk* is. Hij toont zich een goede analist van beide aspecten.

Voetbal als praktijk en de passie ervoor in woorden vangen kan nooit helemaal slagen. Vorstenbosch doet een moedige poging, maar, zoals hij zelf al aangeeft, hebben Feyenoorders het goed begrepen: het gaat om *daden*, niet om *woorden*. Bovendien is elk verhaal over voetbal een verhaal apart. *Voetbalgek* heeft in mij een lezer gevonden, die zowel de liefde voor het voetbal als die voor de filosofie kent. Filosofisch denken en praten over voetbal op de manier van Vorstenbosch is boeiend, maar of het ook de liefhebber van alleen voetbal (waarom moeilijker maken dan het, volgens Van Hanegem, is?) of van alleen filosofie (veel filosofen minachten het 'alledaags') kan bekoren? Ik betwijfel het, maar zou tegen beide partijen willen zeggen: *Don't judge a book by the cover*.

Slot

ZWARTE DOOS

Ik, Wienik de Feijter, moet bij het schrijven van de mij opgelegde slotcolumn opeens denken aan een andere column die ik eens las, van een voormalige klasgenoot van mijn middelbare school. Die was student compositie aan het Conservatorium. Hij schreef moderne, (voor mijn oor) vrij abstracte muziek en hem werd de vraag gesteld voor wie hij eigenlijk componeerde.

Zijn antwoord herinner ik me ongeveer als volgt. Ten eerste was het niet voor zichzelf dat hij de muziek schreef. Componeren had geen intrinsieke waarde voor hem. Dat was onzin, je doet het altijd ook voor iemand buiten jezelf. Het heeft ook iets zelfvoldaans, dát zeggen.

Ook schreef hij niet voor de hele wereld, of de mensheid, het universum ofzo. Hij kon zich niet voorstellen dat iedereen zich in zijn muziek zou interesseren. De betekenis van je werk verwatert ook wat als je het aan zoveel mensen wijdt, tenzij je onafwendend écht geweldige dingen maakt.

Op de vraag voor wie hij schreef, antwoordde hij uiteindelijk (er kwam een hoop Heidegger en Duits Idealisme aan te pas) *dat hij schreef voor een gezelschap van twee*. Ik vind dat een mooi antwoord. Ik denk dat ik dat ook deed.

Aanvankelijk hadden mijn columns een plaatje van een zwarte doos. Binnen dat vierkant had ik, alvorens het zwart te kalken, de woorden ‘BEATRIJS IK (HARTJE) VAN JE’ geschreven. Zij suggereerde dat ik schreef en de eerste column was iets *voor ons*. Al mijn columns kwamen op een dergelijke manier voort uit als een uitdrukking van vriendschap of waardering (of meer) met iemand uit mijn kring. Dat kwam niet altijd over. De meesten heb ik het kunnen uitleggen¹.

Ook de huidige hoofdredactrice heeft altijd als een belangrijke inspiratie gediend voor mijn columns en vooral voor de latere (waaronder mijn meest beruchte) was ze erg belangrijk. Dat is over. Ze is nu een ander iemand voor mij, een lege huls van wie ze was. Als zodanig is de bestaansgrond voor mijn columns verdwenen. Beatrijs is allang weg uit Utrecht. Mijn leeftijdsgenoten krijgen kinderen. Mijn lichtingsgenoten werken, zouden dat moeten doen, of ben ik op een andere manier uit het oog verloren. Zwartedoos stond voor (mijn) onbekendheid, onpeilbaarheid. Die is omgeslagen naar desinteresse. Iemand moet dan het roer overnemen.

¹ En van Floor spijt het me.

Columnwedstrijd: de zeven zonden

De monnik Evagrius Ponticus begreep als een van de eersten, dat een nauwkeurige categorisering van de menselijke deugden en ondeugden de mens zal behoeden voor een eeuwig branden in de hel. Wij, de redactie van *De Filosoof*, zijn opzoek naar een nieuwe vaste columnist. Om Ponticus' nobele streven een duwtje in de rug te geven, zet *De Filosoof* de bramzeilen bij en vraagt u:

Welke van de zeven zonden begaat u het liefst?

Een ieder van ons zondigt; een ieder van ons kent zijn of haar duistere momenten. Zelfs tijdens een "gezellige" culturele stadswandeling door de prachtige Utrechtse binnenstad kunnen wij ons niet aan de blasfemie onttrekken. Struikelen we niet over een heroïne-junk, dan wordt onze aandacht wel getrokken door de lantaarn-consoles op de Drift, waarin de zeven zonden symbolisch geïntegreerd zijn.

Lijkt het u leuk een jaar lang een vaste column te schrijven in Utrechts mooiste filosofieblad en zondigt u minstens twee keer per week, stuur dan uw biecht in en behoedt u van het vagevuur! Uiteraard is enige filosofische reflectie en/of rechtvaardiging een must.

Call for kopij volgende editie

De redactie is verbijsterd en gelukkig tegelijkertijd. We geven jullie geen thema en een open uitnodiging en onze mailbox wordt gevuld met bijzondere, interessante en kritische stukken! We krijgen kritiek van onze lezers (in schrift, zodat we nog kunnen publiceren ook); er is kritiek op ons onderwijs; allemaal dingen die wij als *De Filosoof*-redactie met liefde plaatsen. Laten we maar eens eerlijk zijn tegenover jullie: we zijn graag de spreekbuis van het departement. Natuurlijk is er bestuurlijk een faculteitsraad en een onderwijscommissie, maar bij maatschappijleer werd ons geleerd dat de pers een essentieel onderdeel is van het politieke spel. Daarbij behoeft het geen discussie dat ook op wijsgerig-wetenschappelijk gebied publiceren een levensbehoefte is. Als departementsblad stellen we ons daar graag voor beschikbaar.

Hoewel er wordt gezegd dat je nooit een winnend paard moet vervangen, ga ik toch weer een thema verklappen. Op zich kunnen de pientere filosofen onder jullie het al wel raden: na een thema over het goede komt natuurlijk een thema over het kwade. Vooralsnog was iedereen het met ons eens dat dit veel interessanter is dan het goede, dus we verwachten een hoop ingezonden post. Waarom is het kwade zo veel interessanter dan het goede? Waarom doen mensen eigenlijk kwaad? Is het waar dat goede meisjes in de hemel komen en kwade meisjes overal komen?

Laat het ons weten, wij zijn nog altijd benieuwd wat jij vindt. Stukken onder de 400 woorden kunnen bij ingezonden post, wil je een artikel insturen, dan kijken we er wat kritischer naar, maar we willen ook graag langere stukken plaatsen! Vergeet ook het studenten essay niet en natuurlijk de column-wedstrijd. Dus e-mail je stuk naar de.filosoof@phil.uu.nl. We zijn benieuwd!

Document Diensten Centrum de Uithof

Wij kunnen het volgende voor u produceren:

- Print- en kopieerwerk van visitekaartje t/m A3
- Posters van A2 t/m A0
- Promotieel printwerk;
 - Gepersonaliseerde mailings
 - Gepersonaliseerde kalenders
 - Bedrukte t-shirts & buttons
- Produceren van readers
- Allerlei vormen van nabewerking

Waar vindt u ons:

Hugo Kruytgebouw
Padualaan 8, kamer W 003
3584 CH Utrecht

telefoon: 030 253 35 41
e-mail : ddcu@ddcu.nl

